S čínskými komunisty proti Husákově normalizaci

Exilová skupina Listy a její hledání politických partnerů proti sovětské mocenské dominanci ve střední Evropě

Petr Orság

Když Pavel Tigrid v roce 1974 rekapituloval aktivity generace posrpnových politických exulantů na Západě během uplynulých šesti let od invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa, vyčetl jí pro něj překvapivou politickou a organizační „plachost“, jejímž výsledkem bylo například to, že nezaložila žádnou pevnou exilovou centrální organizaci. Součástí jeho výhrad zejména vůči reformněkomunistické části politických uprchlíků bylo, že podle něj jen málo využívala možností získávat ve světě politické partnery pro zvýšení efektivity zahraniční akce proti československému „normalizačnímu“ režimu. Vedle nedostatečné snahy o navazování spojení ve vlivných kruzích západoevropské levice kritizoval Tigrid také fakt, že „nedošlo – aspoň veřejně – k dohodě a spolupráci s tak perspektivně zajímavým spojencem, jakým jsou Číňani“.¹

Tigridovy úvahy o Čínské lidové republice jako potenciálním spojenci exulantů proti sovětskému imperialismu reflektovaly jak již mnoho let napjaté sovětsko-čínské

1 TIGRID, Pavel: *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha, Prostor 1990, s. 99. Toto vydání vychází z Tigridem přepracované verze knihy, již vydalo exilové nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem v roce 1974, nikoli z verze, která vyšla v edici časopisu *Svědectví* v roce 1968.

vztahy,² tak aktuální posuny na světové politické scéně, v nichž „československá otázka“ sehrávala podstatnou roli. Čína kritizovala vojenský vpád do Československa v srpnu 1968 jako jeden z příkladů agresivní politiky Sovětského svazu a ústy svých nejvyšších představitelů vyzývala Moskvu, aby stáhla okupační vojska z Československa. Kritika invaze byla ze strany Číny hlasitější než z řady jiných zemí. Přitom pro československý reformní experiment s demokratickým socialismem tehdy neměli čínští komunisté velké pochopení.³ Trvali ale na principu národní a státní suverenity i kvůli svým vlastním zájmům. Vojenskou invazi jako praktickou ukázkou Brežněvovy doktríny omezené suverenity vnímali jako hrozbu i pro Čínu a vedla je k přehodnocování jejich zahraniční politiky.⁴

Také americká administrativa v čele s Richardem Nixonem, rovněž mimo jiné v důsledku invaze do Československa, začala prostřednictvím tajných diplomatických kanálů sondovat možnosti sblížení s Čínou. Jasnější kontury začalo budoucí partnerství mezi Spojenými státy a Čínou nabývat na pozadí sílícího napětí ve vztahu Číny a Sovětského svazu – dekádu trvající roztržka mezi oběma zeměmi získávala na konci šedesátých let nové neblahé impulzy. Vlekoucí se územní spory vyústily v roce 1969 v sérii ozbrojených střetů na sovětsko-čínské hranici. Další eskalaci konfliktu se sice podařilo utlumit, situace ale zůstávala napjatá. Politické špičky v Pekingu intenzivně hledaly způsoby, jak sovětskému ohrožení efektivně čelit. Diskrétní sblížování se Spojenými státy – druhdy úhlavním nepřitelem Číny – (mimo jiné skrze diplomatická zastoupení v Organizaci spojených národů, Francii a dalších zemích) vyvrcholilo návštěvou amerického prezidenta Nixona v Číně v roce 1972 a zahájilo éru americko-čínského strategického partnerství.⁵

Československý levicový exil na Západě a Čína

Orientaci na Čínu se záměrem oslabit mocenskou dominanci Sovětského svazu ve střední Evropě lze vysledovat, byť v subtilnějším provedení, i v aktivitách části

2 O množství třecích ploch ve vzájemných sovětsko-čínských vztazích a sporech táhnoucích se již od Chruščovovy éry viz např. DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé*, sv. 1: *Světová válka a nukleární mír 1938–1964*. Praha, Karolinum 2004; RADCHENKO, Sergey: *The Sino-Soviet Split*. In: LEFFLER, Melvyn P. – WESTAD, Odd Arne (ed.): *The Cambridge History of the Cold War*, sv. 2: *Crises and Détente*. Cambridge, Cambridge University Press 2012, s. 349–372.

3 Zdeněk Mlynář trefně připomněl, že až do srpnové invaze byl pro čínské politiky Alexander Dubček jen „horším vydáním Chruščova“ (viz MLYNÁŘ, Zdeněk: *Čína – hrozba nebo naděje?* In: *Čína našima očima*. Köln/R., Index 1982, s. 109–126).

4 Blíže viz např. JIAN, Chen: *China and the Cold War after Mao*. In: LEFFLER, Melvyn P. – WESTAD, Odd Arne (ed.): *The Cambridge History of the Cold War*, sv. 3: *Endings*. Cambridge, Cambridge University Press 2012, s. 181–200; MEISNER, Maurice: *Mao's China and After: A History of People's Republic*. New York, Free Press 1999.

5 Viz DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé*, sv. 2: *Konce dobrodružství 1964–1991*. Praha, Karolinum 2009, s. 92–95; podobně též MEISNER, M.: *Mao's China and After*, s. 378 n.

československého posrpnového exilu.⁶ Ať už výše zmíněné Tigridovy výhrady odrážely jeho skutečné přesvědčení, nebo byly míněny spíše jako veřejné intelektuální poštouchnutí Jiřího Pelikána, vůdčí osobnosti reformních komunistů v exilu,⁷ reálný stav věcí v daném čase Tigridovým slovům neodpovídal.⁸

Nejdříve se krátce zastavme u první části Tigridovy kritiky. Pelikán a jeho přátelé vskutku odmítali návrhy volající po založení nové exilové politické organizace či institucionalizované strany, která by sdružovala exkomunikované komunistické reformátory. Důvodem však nebyla pasivita či rezignace na politickou činnost, ale zpočátku jednak určité vyjasňování pozic uvnitř reformněkomunistického exilu (viz odklon ekonoma Oty Šika od aktivit Pelikánovy skupiny a jeho přechod na sociálnědemokratické pozice), jednak obava z neplodného politikaření – posrpnovní exulanti byli dobře obeznámeni s vývojem exilového hnutí v období po únoru 1948, kdy se jeho čelní reprezentanti místo organizování účinných akcí proti komunistickému režimu utápěli ve vzájemných neproduktivních sporech o minulých vinách a prohrách.⁹

Zřejmě i proto, aby se tomuto osudu vyhnuli, začali reformní komunisté v čele s Jiřím Pelikánem zpočátku uskutečňovat skromnější plán – místo zakládání exilové stranické organizace zvolili za hlavní platformu svého zahraničního působení časopis, exilový dvouměsíčník *Listy*. Jeho demiurgem a nejdůležitější osobou

6 Zde na okraj připomeňme, že z předních československých exulantů poúnorové generace věnoval Číně systematickou pozornost už od konce 50. let minulého století i Ferdinand Peroutka. Viz např. třísvazkový výbor z jeho komentářů proslovených v Rádiu Svobodná Evropa (FIALOVÁ, Zuzana (ed.): *Mluví k vám Ferdinand Peroutka*. Praha, Argo 2003, 2005 a 2006) či Peroutkova biografie z pera Pavla Kosatíka (KOSATÍK, Pavel: *Ferdinand Peroutka: Pozdější život (1938–1978)*. Praha, Mladá fronta 2000, s. 251–254). O oficiálních vztazích mezi komunistickým Československem a Čínou do počátku 60. let minulého století nejnověji viz např. KOLENOVSKÁ, Daniela: Mezi dvěma slunci: Československo ve střetu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962). In: *Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 4 (2014), s. 531–559.

7 Pavel Tigríd mezi čelními poúnorovými exulanty jako jeden z prvních rozpoznal, že v Jiřím Pelikánovi československý exil získal osobnost s mimořádným politickým a organizačním talentem a bohatými kontakty prakticky po celém světě, jichž Pelikán nabyl během let předchozího veřejného působení v čele Mezinárodního svazu studentstva či jako ředitel Československé televize a předseda zahraničního výboru Národního shromáždění. Pelikánovy poznámky v osobních denících uložených v jeho fondu v archivu italského parlamentu svědčí o tom, že oba muži se pravidelně stýkali nejpozději od počátku 70. let a že průběžně plánovali a koordinovali aktivity proti „normalizačnímu“ režimu. Viz *Archivio Storico della Camera dei Deputati* (Historický archiv Poslanecké sněmovny – dále ASCD), Řím, fond (f.) Jiří Pelikán, karton (k.) 34.

8 Kriticky a nesouhlasně se vůči této pasáži Tigridovy knihy vymezil např. Karel Kovanda v dopise Jiřímu Pelikánovi z 27. září 1976, kde připomněl, že i on sám kontakty s čínskými diplomaty začal rozvíjet už od listopadu 1971 (*tamtéž*, k. 16).

9 Více o názorovém třibení posrpnových exulantů na Západě viz ORSÁG, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty: Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2016, s. 65–75. O situaci v exkomunistickém exilu viz též CACCAMO, Francesco: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*. Brno – Praha, Doplněk – Masarykova dělnická akademie 2008.

se stal právě Pelikán, usazený v Římě, který vydávání *Listů* od počátku chápal jako výsostně angažovaný, politický akt a medializaci československé otázky považoval za svůj prvořadý úkol.¹⁰

Právě kolem vydávání římských *Listů* se postupně konstituovala i skupina Listy. Pelikán a jeho společníci ji označovali jako „volné seskupení“ těch, kteří se podíleli na reformním hnutí v Československu a po vojenské intervenci odešli na Západ.¹¹ Názvem veřejně deklarovali, že nejde o politickou stranu, ve skutečnosti však právě skupina Listy vykrystalizovala v nejvlivnější levicové politické sdružení posrpnového exilu. Její členové v čele s Pelikánem postupně navázali úzkou a často dlouhodobou spolupráci s vrcholnými politickými reprezentanty západoevropské levice, jako byli Bettino Craxi, Willy Brandt, Olof Palme, Bruno Kreisky či François Mitterrand, ale i mnozí další, kteří doplňovali rozsáhlou mezinárodní síť kontaktů a spolupracovníků v Evropě i mimo ni.¹²

A nyní už přistupme k Tigridově výhradě vůči údajnému nezájmu exilové levice o Čínu. V souvislosti s hledáním politických spojenců proti sovětskému imperialismu i Husákově „normalizaci“ se skupina Listy neomezovala jen na pěstování styků s politickými stranami, hnutími a sympatizanty v západní Evropě, i když tato spojení byla pro úspěch této československé zahraniční akce nejpodstatnější – a také veřejně nejviditelnější. Mezi naopak nejdiskrétnější rozvíjené kontakty patřily ty, které udržovali členové skupiny Listy v čele s Pelikánem s čínskými komunisty. Právě na tuto, zvláště v prvních exilových letech tajenou, později přiznanou spolupráci se zaměřuje tato studie.

Pelikán interpretoval čínské možnosti podobně jako Tigrid. I když navenek o aktivitách skupiny ve vztahu k Číně záměrně neuváděl více, než bylo nezbytně nutné, uvědomoval si, že čínské protesty proti sovětské politice by bylo možné využít ve prospěch exilu a domácí protirežimní opozice. Čínskému tématu věnoval Pelikán se svými spolupracovníky významnou pozornost i v *Listech*, kde o něm průběžně

10 *Listy* byly určeny zejména čtenářům v Československu, kam byly od počátku vydávání ve stovkách kusů ilegálně dopravovány. Ovšem současně s českým vydáním Pelikán zajišťoval i cizojazyčné verze, jejichž cílem bylo získávat pro československý problém především levicové čtenáře v jednotlivých západních zemích. Italská mutace *Listů* vycházela díky finanční a organizační pomoci Italské socialistické strany v nákladu několika tisíc kusů a kromě toho postupně, vždy několikrát ročně vycházely i mutace francouzská, německá, skandinávská, krátce i anglická. Průběžnou medializaci československých témat zajišťoval Pelikán a jeho spolupracovníci i přímo v západních médiích v jednotlivých zemích. (Více viz ORSÁG, P.: *Mezi realitou, propagandou a mýty*, s. 100–110.)

11 Viz HEJZLAR, Zdeněk: O skupině LISTY. In: *Listy*, roč. 7, č. 3–4 (1977), s. 15. V článku Hejzlar shrnuje i programové priority a cíle skupiny Listy. Vůči jeho charakteristice skupiny se někteří její členové kriticky vymezili, nejdůrazněji zřejmě Adolf Müller (viz *ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 10, Müllerův dopis Hejzlarovi ze 17.8.1977).

12 Není předmětem tohoto textu zabývat se aktivitami skupiny Listy ve vztahu k západoevropské levici či k medializaci „československé otázky“. Více o skupině Listy a vůdčí roli Jiřího Pelikána v ní viz CACCAMO, F.: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*, s. 32–51. Více o mediálních aktivitách posrpnových exulantů na Západě viz ORSÁG, P.: *Mezi realitou, propagandou a mýty*, zejména s. 80–110.

informovali už od prvního ročníku časopisu.¹³ Pokud Pelikán veřejně objasňoval důvody, proč *Listy* píše o Číně, držel se obecných argumentů o nezbytnosti reflexe čínského modelu cesty k socialismu a často je kontextualizoval odkazy na nepřátelský postoj československého režimu vůči Číně. Tak například ve svém úvodu k bloku textů nazvanému „Rozumíme Číně?“ napsal: „...nemůže být automaticky dobré vše, co haní sovětská a jí posluhující naše propaganda. Ale právě proto chceme kriticky zkoumat čínskou realitu a hledat odpovědi na otázky, které vyvolává. Víme už, že zahraniční politika lidové Číny je pro nás nesporně pozitivní: čínská delegace v OSN je jediná, která vždy znovu a znovu nastoluje otázku odchodu sovětských vojsk z Československa. Sovětská okupace Československa je Čínou ostře odmítána, stejně tak jako sovětská velmocenská politika vůči ostatním zemím východní Evropy i zemím třetího světa...“¹⁴

Tyto veřejně formulované důvody, proč se reformisté v exilu snažili prakticky od počátku svého zahraničního působení navazovat a rozvíjet kontakty s čínskými politickými kruhy, se příliš nelišily od toho, co si o Číně sdělovali interně – ve vzájemné korespondenci a diskusích. Postupující mocenská emancipace Číny na mezinárodním poli, její kritika imperiální a dobovačnické zahraniční politiky Sovětského svazu, a rovněž vnitrostátní rozvoj Číny po vyhasnutí excesů kulturní revoluce byly momenty, které exulanty vedly k intenzivnímu promýšlení možností, jak to vše využít ve prospěch československé zahraniční akce. Příležitost začít rozvíjet přátelské vztahy s čínskými komunisty skýtala pro Pelikána a jeho spolence lákavou perspektivu ve více ohledech. Jednak jim tyto styky mohly pomoci takřkajíc mocensky – získat silnější pozici coby politických exulantů na Západě v jejich angažmá proti československému „normalizačnímu“ režimu. Tento záměr se postupem času dařil, jak o tom svědčí také reakce oficiálních československých i sovětských médií, která styky posrpnových exulantů s Čínou sledovala a propagandisticky napadala. Pelikánovu okruhu v jeho činnosti pomáhaly i průběžné finanční příspěvky čínských soudruhů.

Současně byla Čína pro bývalé komunistické reformátory v exilu příležitostí ještě v jiném, obecnějším smyslu. Postupné politické a ekonomické uvolňování v „říší středu“ a sílící potřeba systémových změn v zemi zvyšovaly zájem čínských politických kruhů o československý pokus o reformu státního socialismu z konce šedesátých let. Šlo zejména o ekonomiku – potřeba studovat a promýšlet různé alternativní ekonomické modely v Pekingu zesílila poté, co se proreformnímu křídlu ve vedení Komunistické strany Číny v čele s podruhé rehabilitovaným Teng Siao-pchingem podařilo v prosinci 1978 prosadit hospodářské reformy, označované jako „čtyři modernizace“. Vedle ekonomických aspektů ale čínskou politickou elitu zajímal i širší společensko-politický kontext vývoje ve střední Evropě, včetně aktivit opozice proti zdejším komunistickým režimům. Českoslovenští exulanti se rádi stali

13 Viz např. DALIMIL [LIEHM, Antonín Jaroslav]: Čína – třetí světová velmoc. In: *Listy*, roč. 1, č. 4–5 (1971), s. 17 n. Tento text byl prvním obsáhlejším zamyšlením o Číně zveřejněným v úvodním ročníku *Listů*. Časopis se pak Číně věnoval i v dalších ročnících.

14 Rozumíme Číně? In: *Tamtéž*, roč. 6, č. 4 (1976), s. 29.

zprostředkovateli těchto zkušeností, někteří to nepochybně chápali i jako svého druhu satisfakci po porážce pražského jara.¹⁵

Zvláště Pelikán, jehož vlivné čínské kontakty byly mezi exulanty bezkonkurenční, ovšem současně strážlivě vyhodnocoval možnosti, které se začaly nabízet. Zprostředkovatelskou roli svou i dalších členů skupiny Listy, kteří postupně do Číny jezdili, bral sice vážně, ale nepřeceňoval ji, vědom si zásadně odlišného sociokulturního kontextu a podstatných limitů čínské reality. K Číně choval respekt, ale neměl iluze o tom, že angažmá skupiny Listy tímto směrem by mohlo způsobit nějaký zásadní průlom v jeho exilových aktivitách, či dokonce v čínsko-československých vztazích. Čínskou část své exilové mise viděl spíš v synergii s ostatními iniciativami.

Pelikánův blízký spolupracovník a bývalý ředitel Československého rozhlasu Zdeněk Hejzlar byl ve vztahu k Číně velmi opatrný v jakýchkoli zobecňujících soudech, podobně jako novinář Antonín J. Liehm či politolog a zakladatel exilového nakladatelství Index Adolf Müller. Hejzlar, který Čínu osobně navštívil na jaře 1981 společně s několika dalšími členy skupiny Listy, například vyhodnotil cestu jako „pro naše zájmy“ užitečnou, současně si ale přivezl poznání diametrálně odlišného světa, pro Evropana jen obtížně srozumitelného, a tím méně uchopitelného. V Číně pro něj bylo „přes zdánlivé vnější podobnosti přece jen všechno jiné než v Evropě: fenomén individualismu se nikdy nevyvinul, fenomén liberalismu prakticky neexistoval, tam je to jinak i s lidskými a občanskými právy, hodnotové stupnice jsou určeny jinými tradicemi“.¹⁶ Případně pak ve zkratce komentoval odraz pozvolného směřování k tržním ekonomickým reformám v oficiální ideologické doktríně čínských komunistů: „Drží se dál marx-leninského slovníku a jsou proti ‘revizionismu’, ale protože současně pokládají ‘praxi za rozhodující’, provádějí samozřejmě revize na běžícím pásu. To musí vést k nějaké nové ideologické koncepci, ale její podoba je ještě mlhavá, a oni se bojí nikoliv debat a zpochybňování, nýbrž závěrů...“¹⁷ Zdeněk Hejzlar, sám komunistický „revizionista“, byl velmi zvědav, zda společensko-politický pohyb Číny může přinést „něco kvalitativně nového“. Sledovat hledání „reformněkomunistické cesty“ Číny bylo inspirativní i pro další reformní komunisty v exilu, kteří se na rozvíjení čínských kontaktů podíleli.

Jak a kdy to začalo aneb Rané pokusy o kontakty s čínskými komunisty

Zejména Jiří Pelikán, ale i někteří jeho kolegové v exilu měli při navazování kontaktů s Čínou po roce 1968 na čem stavět. Pelikán měl v Číně řadu přátel z dob svého působení v čele Mezinárodního svazu studentstva – už v padesátých letech

15 Ze skupiny Listy byl k aktivnějšímu angažmá ve vztahu k Číně – v duchu slov „stálo by to za to tam zkusit začít znovu s našimi zkušenostmi“ – zřejmě nejnáchylnější Zdeněk Mlynář. (Viz ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 10, dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi ze 14.4.1981. Jde o Hejzlarovu parafrázi Mlynářova názoru.)

16 *Tamtéž.*

17 *Tamtéž.*

se osobně stýkal například s Chu Jao-pangem,¹⁸ tehdy generálním tajemníkem Svazu komunistické mládeže Číny, který se pak zejména v osmdesátých letech stal velmi významnou figurou čínské politiky. Chu byl dlouholetým blízkým spolupracovníkem Teng Siao-pchinga, s nímž zažil politický pád na dno během kulturní revoluce, ale po následné rehabilitaci stoupal od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let až na vrchol stranické hierarchie. V roce 1980 se stal šéfem sekretariátu stranického ústředního výboru, v následujícím roce pak předsedou Komunistické strany Číny a jedním z hlavních hybatelů při rehabilitacích zapovězených intelektuálů a zavádění liberalizačních reforem v čínské společnosti.¹⁹ Mezi další Pelikánovy přátele ze studentského hnutí patřil Wu Süe-čchien, rovněž oběť kulturní revoluce, později rehabilitovaný a v osmdesátých letech čínský ministr zahraničí. Podobný osud měl Chu Čchi-li, dřívější předseda Všečínského svazu studentů, který po rehabilitaci v sedmdesátých a osmdesátých letech působil jako vlivný člen sekretariátu Ústředního výboru Komunistické strany Číny. Další Pelikánův přítel Čchien Li-žen byl v letech 1978 až 1981 prvním čínským stálým zástupcem v organizaci UNESCO, později se stal vedoucím mezinárodního oddělení komunistické strany a šéfredaktorem jejího ústředního deníku *Žen-min ž'-pao*.²⁰

Podobně jaderný fyzik František Janouch, Pelikánův spolupracovník v exilu a zakladatel Nadace Charty 77, byl v Číně poprvé už v roce 1957. Tehdy se tam vypravil jako mladý vědecký pracovník studující v Sovětském svazu a – jak sám uvedl – začínající komunistou.²¹ Janouchovi čínští přátelé se rekrutovali zejména z vědeckého

18 U čínských jmen se v současnosti užívá buď česká standardní transkripce (ČST), nebo oficiální čínská (PY – Pinyin). Tento text pracuje s českými přepisy. V dobové korespondenci užívali exulanti neustáleně „hybrid“ transkripce české a anglické (*Wade-Giles*), ale s nepřesnostmi, v tomto textu je přepis sladěný dle současných zvyklostí. V přímých citacích jsou ponechány původní varianty, v poznámkách nebo závorkách za nimi je k tomu uveden současný přepis.

19 Konzervativní část komunistické strany sledovala reformní úsilí Chu Jao-panga a liberálního křídla strany s nevolí, nakonec byl přinucen v lednu 1987 rezignovat a nahradil jej Čao C'-jang. Zejména mladá generace a čínští intelektuálové Chu Jao-panga oceňovali, což se výrazně projevilo po jeho smrti v dubnu 1989. Jeho náhlý skok odstartoval masové demonstrace iniciované studenty na pekingském náměstí Před Branou Nebeského klidu (Tchien-an-men), při nichž protestující požadovali výraznější politické reformy. Krvavé potlačení protestů za pomoci těžké vojenské techniky v červnu 1989, při němž armáda zabila několik set lidí, a následné represe proti zástupcům demokratizačního hnutí jasně vyznačily limity politické liberalizace v zemi. (Více viz např. MEISNER, M.: *Mao's China and After*, s. 483–513 (viz pozn. 4); FENBY, Jonathan: *The Penguin History of Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850–2009*. London, Allen Lane 2009, s. 618–637.)

20 Dávne Pelikánovy kontakty v Číně dokládá i jeho dochovaná korespondence ze srpna 1958 (v ruštině a angličtině) s Chu Jao-pangem i Chu Čchi-lim, s nimiž vyjednával o udělení čínských víz pro zástupce Jugoslávského svazu studentstva, aby se jako pozorovatelé mohli zúčastnit 5. kongresu Mezinárodního svazu studentstva v Pekingu (viz ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 1).

21 Viz JANOUGH, František: Ze země předsedy Maa. In: JANOUGH, František – GROMAN, Martin – ŠTĚPÁNEK, Daniel (ed.): *Na smutek není čas: Korespondence mezi Františkem a Rívou Krieglovými a Františkem Janouchem a Adou Kolmanovou (1974–1979)*. Praha, Nadace Charty 77 2009, s. 114, dopis Františka Janoucha Františku Krieglovi z 2.3.1976.

Jiří Pelikán během svého pobytu v Číně v roce 1983, kdy zde vyjednával s čínskými představiteli jako poslanec Evropského parlamentu. Na snímku s tehdejšíím předsedou Komunistické strany Číny Chu Jao-pangem (vlevo) a s vlivným členem sekretariátu Ústředního výboru KS Číny Chu Čchi-lim (vpravo). S oběma muži se Pelikán znal od padesátých let, kdy společně působili v Mezinárodním svazu studentstva (foto soukromý archiv Jitky Frantové)

světa čínských univerzit. Udržoval s nimi kontakt v šedesátých letech a po příchodu na Západ v prosinci 1973 mohl tyto vazby postupně oživit.

Odkaz na čínskou delegaci v OSN v Pelikánově citátu z *Listů* využijme jako přemostění k jedné z prvních diskrétních iniciativ exkomunistických reformistů v exilu, skrze niž se pokoušeli navázat spojení s čínskými představiteli. V listopadu 1971, tedy nedlouho poté, kdy se Čínská lidová republika stala členskou zemí Valného shromáždění OSN i členem Rady bezpečnosti OSN,²² pověřil Jiří Pelikán svého exilového spolupracovníka Antonína J. Liehma, aby kontaktoval delegaci Čínské lidové republiky v sídle OSN v New Yorku. Liehm tehdy působil jako hostující profesor na Městské univerzitě v New Yorku (*The City University of New York*). Pro vyjednávání jej Pelikán vybavil doporučujícím dopisem, adresovaným „delegaci Čínské lidové republiky v OSN, New York“.²³ Pelikán jej koncipoval jako oficiální dokument a vystupo-

val v něm jako politik řádně zvolený do ústředních stranických orgánů – na čínské diplomaty se obrátil jménem skupiny delegátů čtrnáctého sjezdu KSČ, zvolených v roce 1968,²⁴ a jménem „Socialistického hnutí československých občanů, které je

22 Akceptace komunistické Čínské lidové republiky na mezinárodním fóru byla jedním z důsledků americko-čínského sbližování. ČLR tak v orgánech OSN nahradila Čínskou republiku (se sídlem na Tchaj-wanu, kam se po prohrané občanské válce a vítězství komunistů v roce 1949 přesunuly politické elity Národní strany (Kuomintang), která byla do té doby reprezentantem Číny v OSN a dalších mezinárodních organizacích.

23 Dopis v angličtině je datován 12. listopadu 1971 v Římě (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16).

24 V dopise Pelikán neuvádí, že šlo o mimořádný, tzv. vysočanský sjezd, který později „normalizační“ KSČ prohlásila za neplatný. Z delegátů sjezdu jmenuje exulanty Eduarda Goldstücker, Zdenka Hejzlara, Otu Šika, sebe a Josefa Pokštetla. Všichni, až na Pokštetla, byli ve Vysočanech zvoleni členy Ústředního výboru KSČ, Goldstücker, Hejzlar a Šik navíc i členy předsednictva ÚV KSČ. Více o vysočanském sjezdu viz např. CVRČEK, Lukáš:

hlavní podzemní organizací na československém území, jež bojuje proti sovětské okupaci naší republiky a za revoluční socialismus“. Dopis rovněž podepsal jako člen Ústředního výboru KSČ. V několika bodech zde sumarizuje cíle, kvůli nimž navazuje kontakt. Šlo mu zejména o to informovat čínské představitele o situaci v Československu a o zdejším hnutí socialistické opozice, stejně jako naopak získávat pro opoziční hnutí informace o postojích a stanoviscích Číny jak obecně, tak zvláště ve vztahu k Československu, vyměňovat si navzájem publikace a články a diskutovat o konkrétních praktických krocích, jež by vedly k navázání bližších vtaů mezi Pekingem a socialistickou opozicí Československa „v boji proti imperialismu, za národní nezávislost, mír a socialismus“. Pelikán současně děkuje čínské vládě za protesty proti okupaci Československa sovětskou armádou a za projevy solidarity a zdůrazňuje, že „klika Husáka a Biřaka, která útočí na Komunistickou stranu Číny a Čínskou lidovou republiku, nevyjadřuje názor československého lidu“.²⁵

Už v tomto dopise je překvapivě přesně nastíněn půdorys budoucí spolupráce s čínskými politickými kruhy, jehož se pak levicovní exulanti kolem Pelikána drželi i v následujících letech.²⁶

Tato aktivita nebyla jediná. Po vlastní ose a časově o něco dříve se začal stýkat s čínskými diplomaty i Jan Kavan, usazený ve Velké Británii, který už od roku 1970 organizoval z Londýna ilegální spojení s domácí opozicí přes kurýry, které vysílal do Československa. Prakticky od počátku svého exilu byl v kontaktu s Jiřím Pelikánem,²⁷ první styky s Číňany však spolu ještě nekoordinovali.

Kavanův úvodní kontakt s diplomaty „říše středu“ se odehrál v Londýně, kde ho pozvali na návštěvu Číny.²⁸ Propagační cestu, kterou čínská strana zaplatila, pak

Vysočany 1968: Mimořádný XIV. sjezd KSČ. In: *Securitas Imperii*, roč. 15, č. 1 (2009), s. 138–183.

25 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Jiřího Pelikána delegaci ČLR v OSN z 12.11.1971.

26 Z dochované dostupné archivní dokumentace a vzpomínek žijících pamětníků není zřejmé, zda na tento pokus o kontakt přes OSN čínská strana reagovala.

27 Vzájemná korespondence Kavana s Pelikánem svědčí o tom, že od počátku 70. let Pelikán využíval ilegálního komunikačního kanálu budovaného Kavanem k pašování informací i různých dokumentů. Od roku 1971 byly takto dopravovány do Československa i římské *Listy*, už v prvním roce vydávání i v počtu více než sto kusů (např. v dopise z 27. října 1971 se Kavan Pelikánovi zmiňuje o možnosti dopravit do vlasti asi dvě stě výtisků *Listů – tamtéž*, k. 15).

28 Počátky Kavanových styků s čínskými diplomaty jsou dle jeho slov nepřímě spojeny s jeho cestou do USA. V létě roku 1968 absolvoval jako zástupce zahraniční sekce Vysokoškolského svazu studentstva Čech a Moravy přednáškové turné po amerických univerzitách, kde vyprávěl o československém studentském hnutí. Tam ho také zastihla srpnová invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Kavan tehdy napsal text o studentském hnutí, československém jaru a invazi do časopisu *Ramparts* (viz KAVAN, Jan: Testament of a Prague Radical. In: *Ramparts Magazine*, roč. 7, č. 5 (28.9.1968), s. 53–60). V následujícím roce, už coby exulanta v Londýně, jej jako bývalého zástupce pražských radikálních studentů pozvali do USA na konferenci „Perspektivy Evropy“, pořádanou na Wellesley College Cambridgeské univerzity v Massachusetts. Kavan už nedostal americké vízum, ale mohl zaslat příspěvek do konferenčního sborníku (KAVAN, Jan: A postscript. In: STETTNER, Edward A. (ed.): *Perspectives on Europe*. Cambridge, Cambridge University Press (Massachusetts) 1970,

Kavan skutečně absolvoval. Později komunikace probíhala převážně prostřednictvím čínské ambasády v Paříži, kam Kavan z Londýna jezdil. Čínským diplomatům dodával situační informace o československé opozici a různé samizdatové materiály a dokumenty, jejichž distribuci na Západě zajišťoval přes svou agenturu Palach Press, čínská strana mu hradila cestovné na trase Londýn–Paříž.

Rovněž na samém počátku sedmdesátých let začal sondovat „čínské možnosti“ i další bývalý vysokoškolský studentský radikál Karel Kovanda, který v té době už ve Spojených státech studoval politologii na Massachusettském technologickém institutu (*Massachusetts Institute of Technology* – MIT). I on sledoval posuny v americké zahraniční politice a sblížování USA s Čínou a na základě toho se rozhodl navázat kontakty s čínskými diplomaty prostřednictvím velvyslanectví ČLR v kanadské Ottawě, kam napsal v listopadu 1971 dopis.²⁹ Číňané mu odpověděli a pozvali jej na návštěvu ambasády. O své aktivitě informoval jak Pelikána, tak jeho spolupracovníky, například Liehma, a při té příležitosti se dozvěděl, že o podobné kontakty jako on se pokouší přes OSN Antonín J. Liehm a v Evropě přes diplomatická zastoupení v Itálii Jiří Pelikán a ve Švédsku Zdeněk Hejzlar. Poprvé navštívil čínskou ambasádu v Ottawě 29. března 1972, v následujících měsících pak ještě dvakrát. Protože na MIT bylo i pracoviště sovětských studií, měl Kovanda k dispozici řadu materiálů týkajících se Sovětského svazu, například dokumenty organizace Amnesty International či ruský samizdatový časopis *Kronika současných událostí*,³⁰ který zde získávali různými cestami od sovětské opozice. Čínští diplomaté právě o tyto materiály měli zájem, takže Kovanda jim je kopíroval a posílal. Podobně jako Kavana i jeho pozvali na poznávací návštěvu Číny, kterou pak absolvoval v listopadu 1972. Dle svých slov čínským diplomatům zdůraznil „politický aspekt cesty a přání informovat o situaci v ČSSR všechny, kteří budou chtít poslouchat“.³¹

s. 130–149). V úvodu textu uvedl, že nechápe, proč mu americké úřady neumožnily osobní účast, a vznesl řečnickou otázku, zda opravdu mohl ohrozit společenskou stabilitu jeden československý student. Informaci o tom, že Kavan nedostal americké vízum, následně otiskl i časopis *New York Review of Books*. Dle Kavana zřejmě odtud čerpali informace o něm Číňané, neboť krátce poté jej v jeho londýnském bytě kontaktoval zástupce čínské ambasády s nabídkou, že když nemůže jet do USA ani SSSR, rád by jej pozval do Číny. (Viz záznam rozhovoru autora s Janem Kavanem, Praha, 5.2.2015.)

29 Na tento dopis odkazuje v korespondenci s Jiřím Pelikánem z 27. září 1976, kde zmiňuje, že čínským diplomatům psal v listopadu 1971 (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16). Bylo to tedy ve stejné době, kdy se Liehm pokoušel navázat kontakty s čínskými diplomaty v OSN.

30 Časopis *Chronika těkušých sobytij* vydávali jako samizdatový strojepis v letech 1968–1983 sovětsští disidenti, kteří se zde zaměřovali na porušování lidských práv komunistickým režimem. Celkem vyšlo 63 čísel a časopis byl nejdéle vycházejícím opozičním titulem v tehdejší Sovětské svazu. Digitalizovaná verze je online dostupná z: <http://www.memo.ru/history/diss/chr/>.

31 Kovanda uvedl, že jeho hlavním partnerem v diskusi na ambasádě byl diplomat, který se jmenoval Kuo Ching-an (zřejmě v anglické transkripci, v českém přepisu patrně Kuo Ťing-an). Viz záznam rozhovoru autora s Karlem Kovandou, Praha, 11.8.2014 a následná korespondence z 15.8.2014.

Ještě před odjezdem mu Jiří Pelikán poslal v dopise v bodech instrukce, jak cestu využít pro konkrétní spolupráci. Kovanda se měl přímo na místě pokusit přimět čínské partnery, aby někdo z vedoucích představitelů Číny poskytl interview pro *Listy*, dále aby pozvali jiného zástupce *Listů* na studijní cestu do Číny za účelem napsání reportáží a dalších materiálů o současné Číně, případně aby pozvali do Číny tří až pětičlennou delegaci zástupců československé socialistické opozice. Krom toho měl Kovanda na Číňany apelovat, aby k pátému výročí okupace Československa vydali prohlášení, ve kterém by podrobili analýze sovětskou politiku ve východní Evropě a vyjádřili podporu národům, které bojují „proti sovětské hegemonii, za nezávislost a socialismus“. Současně Pelikán navrhl prosondovat, zda by čínská strana akceptovala možnost vyslat na trvalejší pobyt do Pekingu jednoho zástupce československé levicové opozice jako informační a politickou spojku, a to „pod jakoukoli hlavičkou (*Listy*, nebo překladatele pro Hsinhua, nebo student nebo prac[ovník] rozhlasu – záleží na nich, co pokládají pro sebe za únosné)“.³²

Z těchto velkoryse načrtnutých plánů, které zjevně předběhly svou dobu, se při první Kovandově cestě do Číny nepodařilo realizovat prakticky nic – krom toho, že informoval čínské vedení o situaci v Československu a o perzekuci domácích oponentů režimu. Nicméně spolupráce byla navázána a Pelikánem naznačené aktivity se postupně začaly realizovat: Kovanda dál zůstával ve spojení s ambasádou Číny v Ottawě,³³ Kavan s jejím pařížským zastoupením, Pelikán s ambasádou v Římě – nejpozději od roku 1973 se pravidelně stýkal s tamními čínskými diplomaty.³⁴ Z poznámek v jeho denících plyne, že v roce 1974 už Číňané odebírali *Listy* (zajímala je jak česká, tak italská jazyková verze časopisu) a finančně přispívali na redakční tiskový fond časopisu a postupně i na další aktivity skupiny *Listy*.³⁵ Právě čínská diplomatická mise v Římě byla při vyjednávání a koordinaci aktivit Jiřího Pelikána a skupiny *Listy* s čínskou stranou nejpodstatnější, postupně však jako kontaktní ambasády pro styk a výměnu informací a nejrůznějších materiálů

32 Hsinhua – čínská tisková agentura Nová Čína (*Sin-chua*); Kovanda v citaci užil anglické transkripce. „Rozhlasem“ myslel Pelikán Rádio Peking (*Pej-ting Kuang-po Tien-tchaj*), jež mělo i českou sekci, která připravovala vysílání pro Československo. Pelikánův dopis, který přišel Kovandovi 25. října 1972, se zřejmě nedochoval. Kovanda z něj citoval dle svého deníku z roku 1972, kam si pasáže dopisu tehdy přepsal. (Viz korespondence autora s Karlem Kovandou z 15.8.2014.)

33 Toto jeho spojení pak bylo někdy v roce 1975 přerušeno, protože (jak psal v dopise Pelikánovi) „před rokem (asi tak) vyhodili z Kanady můj kontakt, pro průmyslovou špionáž proti USA (nebo něco takového)...“ (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 27.4.1976.)

34 V dopise z 15. ledna 1974 Adolfu Müllerovi Pelikán uvedl jako doklad rostoucího zájmu čínských komunistů o názory exulantů drobný detail – před Štědrým dnem mu z čínské ambasády přivezli jako vánoční dárek krabici s čínskými víny a koňaky a čínský velvyslanec Pelikána pozval na večeři pořádanou výhradně pro něj. (Viz *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. (AUSD)*, Brno, f. Index, k. 18.)

35 Viz ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 34, osobní zápisníky Jiřího Pelikána z roku 1974. Viz též ORSÁG, Petr: Mezi realitou, propagandou a mýty: Vydavatelské aktivity československých exulantů na Západě v letech 1969–1989. In: *Český časopis historický*, roč. 113, č. 1 (2015), s. 130.

začali exulanti využívat i čínská diplomatická zastoupení ve Stockholmu, Bonnu a Vídni;³⁶ Jan Kavan dál udržoval styk s pařížskou ambasádou.

Do Číny postupně začali jezdit i další členové skupiny Listy, kteří rozšiřovali škálu dřívějších kontaktů, a tím i možnosti, jak jich využívat. Ekonom Jiří Kosta, působící tehdy na frankfurtské univerzitě, kterého Čína zajímala i z odborných důvodů (na univerzitě se zabýval „reálněsocialistickými“ ekonomikami sovětského typu), usiloval o možnost vycestovat do Číny od poloviny roku 1973 – jeho vyjednávacím polem byla čínská ambasáda v Bonnu.³⁷ Individuální studijní cestu zaměřenou na seznámení s čínským ekonomickým a sociálním modelem mu sice čínské úřady nepovolily, ale na jaře 1974 se mohl přidat ke skupině západoněmeckých turistů a absolvovat turisticko-poznávací cestu po Číně, při níž kromě kulturních a historických památek navštívil i vybrané průmyslové podniky, zemědělské komuny, nemocnice a závody místních služeb.³⁸ Jiří Pelikán jej sice na cestu vybavil potřebnými informacemi a svými kontakty, ovšem na místě samém se ukázalo, že bez dřívějších osobních vazeb na konkrétní lidi Kosta prakticky neměl šanci prolomit odstup čínských hostitelů a vyjednat cokoli ve prospěch československé exilové socialistické opozice.³⁹ Nicméně i v rámci této cesty se setkal s několika komunistickými funkcionáři a měl možnost diskutovat s akademiky z ekonomické fakulty šanghajske univerzity a zajímat se o ekonomickou proměnu země. Pelikána pak v dopise upozorňoval na pozoruhodné odlišnosti v hospodářském řízení ve srovnání se sovětským modelem: „Přestože plánování je velmi detailní a připomíná v technice a formách padesátá léta, není hierarchie institucí tak strnulá a byrokratizovaná, jako tomu bylo za stalinismu. (...) Větší iniciativa při rozvíjení výroby, při jejím rozmístování, při organizaci práce a při běžném řízení výroby je možná i proto, že organizační a institucionální normy nejsou tak pevné a jednotné,

36 Viz *ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 10, dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi ze 14.4.1981. V dopise Hejzlar informoval Pelikána o návštěvě členů skupiny Listy v Číně (v sestavě Zdeněk Hejzlar, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller a Michal Reiman) a zároveň na něj naléhal, aby jako hlavní ambasáda pro styk a vyjednávání s čínskou stranou zůstala ta římská: „Na tom musíš trvat, protože jinak je nebezpečí všelijakých ‘osobních iniciativ’ značné...“ Měl tím na mysli zejména agilního Zdeňka Mlynáře. O čínské ambasádě ve Stockholmu, jejímž prostřednictvím skupina Listy distribuovala informace i materiály, se zmiňuje např. dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi z 27. srpna 1979, z něž je patrné, že Janouch byl ve styku s tajemníkem velvyslanectví (srv. ORSÁG, Petr (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*. Praha, Novela bohemia 2015, s. 154 n.).

37 Záznam v Pelikánových denících dokládá, že cestu Jiřího Kosty do Číny skupina Listy probírala na svém setkání v Miláně 12. listopadu 1973 (*ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 34, osobní zápisníky Jiřího Pelikána z roku 1973, záznam z 12.11.1973).

38 Více viz KOSTA, Jiří: Čína očima českého ekonoma. In: *Čína našima očima*. Kolín nad Rýnem, Index 1982, s. 39–57.

39 Po návratu z Číny zpět do Německa o tom Kosta v dopise Jiřímu Pelikánovi 9. března 1974 napsal: „Cítil jsem, že nějaké jednání nebo zprostředkování jednání ve věci čs. soc[ialistické] opozice není, aspoň pokud jde o mou osobu, aktuální. Mám-li hledat pro tuto situaci vysvětlení, pak je to jednak, jak jsi sám naznačil, aktuální problematika vnitro- i zahraničněpolitická, jednak patrně i jistá nedůvěra k mé osobě, o níž se málo ví.“ (*ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 16.)

že v mnohých otázkách neexistují vůbec psaná pravidla, a že je tudíž možné daleko více přihlédnout k místním podmínkám a možnostem. Mnohé, co v sovětském systému rozhoduje centrum v Moskvě, řeší v Číně provinční orgán, řada kompetencí je decentralizována na úrovni města, okresu, městského obvodu, venkovské obce, nebo dokonce na úrovni tzv. uličního výboru uvnitř městského obvodu.⁴⁰

V poněkud odlišné pozici byl jaderný fyzik František Janouch, který odešel na Západ až v prosinci 1973. Ten mohl po vědecké linii rozvíjet své kontakty s čínskými kolegy, které si utvořil v minulosti. Když pobýval v roce 1974 v Kodani, kontaktoval jej přítel-fyzik z Fyzikální fakulty Technické univerzity (*Čching-chua*)⁴¹ v Peking, s nímž se Janouch znal od svého pobytu v Číně v padesátých letech, a nabídl mu studijní cestu po Číně. Na ni se Janouch vydal na podzim 1975 a kromě jiného navázal na svá stará přátelství na univerzitách v Peking, a Šanghaji. Vedle akademických diskusí absolvoval i debaty o čínském modelu socialismu, pražském jaru a československém reformním pokusu. Po návratu zpět informace o cestě publikoval v příspěvcích pro časopisy *Listy* a *Svědectví*.⁴²

To, že čínské politické kruhy pozorně sledovaly ohlasy na tyto cesty, dokládá i dobová korespondence Janoucha s Pelikánem.⁴³ Z dopisů rovněž plyne, že Pelikánovy kontakty s čínskými diplomaty byly v roce 1976 už velmi intenzivní (v druhé půli roku se s nimi setkával prakticky každý měsíc) a že se snažil být jakýmsi evropským prostředníkem či zprostředkovatelem Číny (minimálně v Itálii), neboť uspořádal například setkání čínského kulturního rady z velvyslanectví v Římě s italskými novináři.

Kam s českými exulanty v rámci Maovy teorie tří světů?

Vzájemné styky Jiřího Pelikána a skupiny *Listy* s čínskými diplomaty a politiky se v průběhu času vyvíjely, nicméně vyjednávání byla obtížná a zdlouhavá a výsledky neodpovídaly původním představám a plánům exulantů.⁴⁴ Možnosti jejich otevřenějších vztahů s čínskými komunisty komplikovala krom jiného i takzvaná teorie

40 *Tamtéž*.

41 V Janouchových níže citovaných článcích je název univerzity přepisován jako *Tsin-Hua* (patrně dle anglické transkripce, ovšem s chybou – anglicky správně *Tsinghua University*).

42 JANOUCH, František: Čína našima očima. In: *Listy*, roč. 6, č. 4 (1976), s. 29–35; TÝŽ: Ze země předsedy Maa. In: *Svědectví*, roč. 13, č. 51 (1976), s. 449–472. František Janouch uvedl, že Pavel Tigrid, s nímž se v té době už stýkal, byl pozváním Janoucha do Číny nadšen. Letenku hradila čínská strana, ale na cestu mu finančně přispěl i Tigrid. Text pro *Svědectví* vznikl společným úsilím Janoucha a Tigrida, psali jej v Tigridově domě v Hericy, kam Janouch po návratu z Číny přijel. (Viz záznam rozhovoru autora s Františkem Janouchem, Praha, 20.3.2014.)

43 Viz ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 63 a 65, dopisy Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 28.8.1976 a z 3.9.1976.

44 Případně to v jednom z dopisů Pelikánovi komentoval František Janouch: „...dostal jsem dopis z Peking, ve kterém mi říkají, že mé návrhy se stále diskutují. Ozbrojme se trpělivostí – za deset tisíc let jistě padne rozhodnutí – nepadne-li předtím ještě několik politiků, vlád

tří světů, artikulovaná na mezinárodním fóru Teng Siao-pchingem na jaře 1974 před Valným shromážděním OSN v New Yorku.⁴⁵ Podle ní byly zeměmi prvního světa dvě tehdejší imperialistické supervelmoci, tedy Spojené státy a Sovětský svaz, zeměmi druhého světa vyspělé státy západní i východní Evropy a třetí svět tvořily rozvíjející se země v Asii, Africe a Latinské Americe včetně Číny.⁴⁶ Československo řadili čínští politici mezi země světa druhého, s nimiž je třeba se spojovat proti světu prvnímu, respektive v době sbližování se Spojenými státy zejména proti sovětskému „sociálimperialismu“. Mimo jiné i proto nechťeli čínští představitelé oficiálně odhalit svou spolupráci s levicovou exilovou opozicí a otevřeně kritizovat československý režim – hlavním geopolitickým nepřítelem a konkurentem v mezinárodním komunistickém hnutí byl Sovětský svaz. V praxi to znamenalo, že v debatách s Pelikánem a jeho společníky byli čínští partneři ochotni podpořit výhrady exulantů k sovětské mocenské rozpínavosti v Evropě, kritizovat vojenskou intervenci do Československa, ale ne o mnoho více. Situaci dobře charakterizuje Pelikánův povzdech, že jako exulanti jsou pro čínské politiky „nepohodlnými spojeními“.⁴⁷

Současně je zřejmé, že pro něj a jeho kolegy bylo zvláště v době turbulencí na čínské politické scéně během sedmdesátých let vyjednávání značně nesnadné. Sledovat rychle se měnící stanoviska čínských diplomatů, kteří při jednáních úzkostlivě dbali na dodržování právě aktuálně platné linie ústředního výboru komunistické strany, bylo často frustrující. „Právě včera jsem byl na čínském vyslanectví a tentýž rada, který mně před měsícem vysvětloval, jak byl Teng zrádce a reakcionář, mně se stejně vážnou tváří vykládal pravý opak, aniž se pokusil cokoliv vysvětlit. Chápu ho, že nemůže říkat nic jiného, ale přece jen jsme si mysleli, že to bude jiná úroveň. Uvidíme, co se s tím dá dělat,“ psal Pelikán Janouchovi v říjnu 1976.⁴⁸

či skupin...“ (*Tamtéž*, s. 54, nedatovaný dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi, dle kontextu červenec nebo srpen 1976.)

45 Autorství této teorie je v Číně přisuzováno Mao Ce-tungovi (viz např. knižní vydání textu, který původně vyšel v deníku *Žen-min ž'-pao: Chairman Mao's theory of the differentiation of the three worlds is a major contribution to marxism-leninism*. Beijing, Foreign Languages Press 1977). Jako první ji ale veřejně na mezinárodním fóru prezentoval světu Teng Siao-pching při svém vystoupení v OSN (viz např. YEE, Herbert S.: *The Three World theory and post-Mao China's global strategy*. In: *International Affairs*, roč. 59, č. 2 (jaro 1983), s. 239–249).

46 Viz např. MEISNER, M.: *Mao's China and After*, s. 395 a 409 (viz pozn. 4); YEE, H. S.: *The Three World theory and post-Mao China's global strategy*.

47 ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 63, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 28.8.1976

48 *Tamtéž*, s. 72, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 26.10.1976. Z korespondence Pelikána s Janouchem plyne i to, že čínskou stopu nepustil ze zřetele ani Pavel Tigrid, který kontaktoval čínskou ambasádu v Paříži. V dopise Pelikánovi Janouch uvedl: „Když jsem již u těch Listů – jsem zvědav, jak na to budou reagovat Číňani. Tigrid mi říkal, že se jeho známému velice nelíbil můj článek o Číně ze Svědectví, který Pavel nechal přeložit a poslat na velvyslanectví...“ (*Tamtéž*, s. 54, nedatovaný dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi, dle kontextu červenec nebo srpen 1976. Šlo o Janouchův článek „Ze země předsedy Maa“ – viz pozn. 21 a 42.) Podobně Pelikán Janouchovi psal, že Tigrid svou

Navzdory komunikačním obtížím se však vyjednávání s Číňany přece jen postupně posunovala ke konkrétnějším nabídkám spolupráce. Právě rok 1976 byl, jistě i vlivem významných změn na vnitropolitické scéně v Číně, v tomto ohledu podstatný. V lednu zemřel premiér Čou En-laj, jeho očekávaným nástupcem se však nestal vicepremiér Teng Siao-pching, ale na doporučení Mao Ce-tunga nepříliš známý Chua Kuo-feng. Dubnová demonstrace, jež měla vzdát poctu zemřelému Čou En-lajovi, ale současně se stala protestem proti politice kulturní revoluce, byla tvrdě potlačena a zároveň byl z politického výsluní odstraněn Teng Siao-pching jako domnělý strůjce protestů. V září však zemřel Mao Ce-tung a hned příští měsíc Chua Kuo-feng oficiálně ukončil kulturní revoluci a nechal zatknout mocenskou skupinu radikálů označovanou jako Gang čtyř. Všechny tyto mocenské hry se promítaly i do vyjednávání s československými exulanty.

Rádio Peking jako varianta alternativních informací pro Československo?

V roce 1976 čínská strana exulantům kolem Pelikána nabídla dvouletý pracovní kontrakt na místo jazykového experta a poradce v českém vysílání Rádía Peking. Mezi spolupracovníky z okruhu skupiny Listy byl prvním adeptem na vyslání do Pekingu Jan Kavan.⁴⁹ Ten také byl zpočátku rozhodnut do Číny odjet, protože byl od přelomu šedesátých a sedmdesátých let na Západě hlavním organizátorem ilegálních transportů knih, časopisů a podobných komodit do Československa a dle svých slov se tím cítil unaven.⁵⁰ Kavan nabídku z Číny konzultoval i se zástupci domácí opozice, protože Číňané původně chtěli pozvat do Číny i některého zástupce socialistů v domácím disentu, což však nebylo reálné.⁵¹ S čínskými diplomaty v Paříži pak o cestě vyjednával s tím, že sám by do Pekingu odjel na první rok a druhý rok by jej tam vystřídal Karel Kovanda, který měl o nabídku velký zájem.⁵² A nakonec to byl právě on, kdo do Číny za skupinu Listy v létě 1977 odcestoval. Mimo jiné se totiž ukázalo, že Kavan se tehdy z organizování komunikačních kanálů s domovem

netrpělivostí a tím, že čeká „okamžité výsledky“, situaci komplikuje (*tamtéž*, s. 63, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 28.8.1976).

49 Viz *ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 18.10.1976.

50 *Tamtéž*, k. 15, dopis Jana Kavana Jiřímu Pelikánovi z 30.10.1976.

51 V citovaném dopise uvádí: „... jsem v podstatě rozhodnut tam jet, doma si myslí, že mohu pomoci, a tato doporučení přišla z různých kruhů...“ (*Tamtéž*.) Že nabídka přes Kavana do Československa tehdy přišla, potvrdila i Jiřina Šiklová, která byla významnou pražskou spojkou ilegální komunikace s Kavanem (viz korespondence autora s Jiřinou Šiklovou z 8. a 10.3.2015 a záznamy osobních rozhovorů autora s Janem Kavanem, Praha, 5. a 27.2.2015).

52 *ASCD*, f. Jiří Pelikán, k. 15, nedatovaný dopis Jana Kavana Jiřímu Pelikánovi, dle kontextu z ledna 1977. Kovanda pro Kavana a Palach Press někdy překládal do angličtiny materiály získané z domova od disidentů, Kavan je pak distribuoval dále – mj. také čínským diplomatům na pařížské ambasádě. O svém zájmu být vyslán za skupinu Listy do Číny Kovanda opakovaně psal Jiřímu Pelikánovi (viz *tamtéž*, k. 16, např. dopisy Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 18.10.1976, 26.10.1976 a 13.11.1976).

nemohl stáhnout, když po vzniku Charty 77 potřeba udržovat efektivní a operativní ilegální spojnici mezi Západem a domovem ještě zesílila.

Vysláním Karla Kovandy do Rádia Peking se naplňovala i další část původní Pelikánovy vize z roku 1972 – mít v Číně trvalejší pohotový kontakt pro rozvíjení dalších aktivit. To, že Kovandu chápal jako reprezentanta skupiny Listy, komentoval vícekrát v dopisech s přáteli v exilu. Například v listu Františku Janouchovi ze srpna 1977 zdůraznil, že Kovanda jel do Pekingu „za nás“, a slíbil, že bude posílat kromě příspěvků pro římské *Listy* i další interní informace o tamním dění, „jakmile si najde nějaké spolehlivé spojení“.⁵³ Kovanda se těsně před odjezdem do Číny setkal s Pelikánem i s čerstvým exulantem Zdeňkem Mlynářem, politologem a bývalým členem československého komunistického vedení, a probírali společně, co by měl v Číně prosazovat.

Přímo z Pekingu se pak Kovanda Pelikánovi ozval už desátý den pobytu dopisem, v němž přinesl poměrně zevrubnou informaci o poměrech v české sekci Rádia Peking: „Je tu asi 13 lidí; někteří mluví česky líp, jiní hůř. Některý studovali v Praze, alespoň pár měsíců, i během šedesátých let, kdy byly vztahy sice špatné, ale měli jsme kulturní dohodu. Teď není ani to. Všichni (myslím) se naučili češtinu v Institutu cizích jazyků tady, někteří výhradně s čínskými učiteli...“⁵⁴ Později Kovanda v knižním rozhovoru uvedl, že z hlediska věkového i názorového byla redakce pozoruhodnou směsicí: „Byli tam někteří starší, někteří mladší, někteří staří komunisté, někteří staří skrytí opozičníci, někteří mladí, kteří se do rozhlasu dostali v důsledku kulturní revoluce, kdy je prostě vytáhli z vesnice a jednoduše řekli: ‘Budeš se učit česky.’ A oni se naučili česky a potom šli pracovat do rozhlasu.“⁵⁵

Jana Stárková, která na místo jazykové expertky do Rádia Peking nastoupila po Kovandovi, vzpomínala, že jejími kolegy zde byly mimo jiné právě „děti kulturní revoluce poznamenané totálním vymýváním mozků“, které se poté, co revoluce skončila, snažily dostat z venkova na studia do měst, ideálně do Pekingu. K jejím spolupracovníkům v redakci patřili bývalí kuchaři, hlídači ovcí z vesnic a podobně, kteří si češtinu, pro ně zcela neznámý jazyk, zvolili mezi mnoha jinými jazyky, jež měli na výběr, a studovali ji na Institutu cizích jazyků v Pekingu. Stárková líčila, že byla v redakci konfrontována i s otřesnými zážitky svých kolegů z nedávné doby kulturní revoluce, kdy pracovníci rozhlasu, kteří se stali „politicky nespolehlivými“, páchali sebevraždy skokem z okna. „A tak jste se dozvěděl, že XY sedí u pracovního stolu vedle Z, jehož dcera takto spáchala sebevraždu ... a ostatní tam dál normálně pracovali, jako by se nic nestalo, žádné protesty, snažili se na to zapomenout nebo to jednoduše spolknout a působili vedle sebe dál.“⁵⁶

V polovině sedmdesátých let Rádio Peking vysílalo v češtině třicetiminutový pořad ve dvacet hodin středoevropského času a opakování v půl deváté večer na vlnovém

53 ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 109, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 18.8.1977.

54 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, ručně psaný dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 10.8.1977.

55 PAVLAČÍK, Zbyněk – KOVANDA, Karel: *Zápasy o svědomí*. Ostrava, Jagello 2011, s. 31.

56 Záznamy rozhovorů autora s Janou Stárkovou, Brno, 10.7.2014; Vídeň, 19.11.2014.

Karel Kovanda (na snímku třetí dospělý zleva s plnovousem a v čepici) v Pekingu se svými kolegy z Rádia Peking, kde působil v letech 1977–1979 jako jazykový poradce. Místo získal po diskrétních jednáních Jiřího Pelikána s čínskými představiteli jako zástupce skupiny Listy. Zcela vlevo je tehdejší vedoucí českého oddělení Rádia Peking. Dívka, kterou drží za rameno Kovandova kolegyně, je jeho dcera Andrea. Zcela vpravo Kovandův tlumočník Wang (foto soukromý archiv Karla Kovandy)

pásmu 26,3, 38,3 a 42,7 metrů.⁵⁷ Pořad byl sestavován výhradně z materiálů oficiální tiskové agentury Nová Čína (*Sin-chua*)⁵⁸ a dle Kovandy odrážel „život zdejší spíš než východní Evropy“.⁵⁹ Tehdy ještě Kovanda vyslovoval pod dojmem tamního politického uvolňování naději, že obsah vysílání do Československa bude možné postupně ovlivnit. Redakce dostávala *Rudé právo*, Kovanda žádal Pelikána o zasílání *Listů*. Jeho práce poradce sestávala z jazykového korigování překladů textů čínských kolegů do češtiny pro vysílání a z upozorňování na chyby, sám se přímo

57 Později Kovanda uvedl, že tento třicetiminutový pořad se vždy opakoval dvakrát (viz KOVANDA, Karel: *Čínské střípky*. In: *Čína našima očima*, s. 60 – viz pozn. 38). V roce 1978 Kovanda v korespondenci uváděl vlnové délky 27,2, 38,3 a 42,7 metrů (viz ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 258, Oběžník skupiny Listy z 20.10.1978). Exilový časopis *Západ* v přehledu zahraničních rozhlasových vysílání do Československa uváděl pro rok 1982 pro Rádio Peking hodinovou relaci a tato vlnová pásma: 25, 31, 35, 39, 58 a 65 metrů (*Západ*, roč. 4, č. 1 (1982), s. 31).

58 Kovanda v dopisech užívá anglický přepis názvu agentury „Hsinhua“.

59 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 10.8.1977.

na vysílání (například jako moderátor) nepodílel. Česká sekce byla součástí oddělení Rádía Peking pro Sovětský svaz a východní Evropu. Stanice vysílala ve všech východoevropských jazycích, vládou vyslaní experti v ní působili ale jen z Rumunska a Albánie. Za Kovandova pobytu tam byla ještě Maďarka z Německé demokratické republiky a Jugoslávec, který měl albánskou ženu a střídavě žil v Albánii a Číně. Kovanda sděloval, že rádiu chybí Polák, Rus a Bulhar, a navrhoval Pelikánovi, že kdyby se podařilo „zprostředkovat nalezení polského, event. ruského experta, bylo by to myslím uvítáno“.⁶⁰ Sám Kovanda přitom nebyl prvním českým expertem v Rádiu Peking, před ním tam v letech 1974 a 1975 působil režisér Vladimír Vlček, někdejší prominent komunistického režimu, který po srpnu 1968 odešel na Západ.⁶¹

Pro zahraniční experty byl určen hotel Friendship, což byla dle Kovandy „soustava Rusy postavených baráků z 50. let“,⁶² z níž Číňané vytvořili jakési „cizinecké ghetto – cizinci tam žijí všichni pohromadě, pěkně na očích“.⁶³ Místní lidé mohli do hotelového komplexu jen zcela výjimečně, vstup hlídala armáda. Cizinci se sice po Pekingu mohli pohybovat volně, ovšem neformálně se stýkat s místními bylo téměř nemožné. Každý styk mezi místními obyvateli a cizinci musel být oficiálně ohlášen a následně schválen úřady.⁶⁴ Tato těžko proniknutelná opona čínské každodennosti způsobovala, že cizinci byli prakticky stále pod kontrolou a v zásadě v izolaci. Ani Kovanda nenavázal styk s žádnými organizacemi, „rozhodně ne se zamíni“ (tedy s čínským ministerstvem zahraničí).⁶⁵ Sice se snažil být aktivní a sondoval možnosti působit v Pekingu ve prospěch československé exilové opozice, ale dochovaná korespondence dokládá, že v tamních poměrech to bylo enormně složité, třebaže v postmaoistické Číně začalo docházet k nesmělému, velmi pomalému politickému uvolňování.

Několik měsíců mu trvalo, než navázal uspokojivé poštovní spojení s Evropou, aby mohl Pelikánovi zasílat informace a příspěvky pro *Listy*. V dopise z 26. října 1977 mu psal, že po počátečních obtížích se „znormalizovala poštovní situace“, čímž narážel na byrokratická a cenzurní omezení. Dopis Pelikánovi, v němž zaslal pro *Listy* pokračování svého článku o Číně po jedenáctém sjezdu komunistické strany, poslal nikoli přímo z Pekingu, ale přes někoho, kdo aktuálně cestoval do Paříže

60 *Tamtéž*.

61 Vladimír Vlček (1919–1977) studoval po válce moskevskou filmovou školu (*Vserossijskij gosudarstvennyj institut kinematografii* – VGIK) a jako režisér pak natáčel převážně budovalské dokumentární i hrané filmy, mj. v roce 1955 i *Rudou záři nad Kladnem* podle stejnojmenného románu Antonína Zápotockého. Stal se i laureátem Stalinovy ceny. Na Čínu měl profesní vazbu – v roce 1953 byl členem delegace filmařů do Číny a výsledkem byl jeho autorský dokument *Čínské jaro* (1953), k němuž napsal i scénář. Po odchodu do exilu působil krom Číny i v Japonsku. Kovanda v dopise Pelikánovi psal, že Vlček celé dva roky v Rádiu Peking nevydržel, protože mu odešla manželka (*tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 10.8.1977).

62 *Tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 10.8.1977.

63 KOVANDA, K.: Čínské střípky, s. 61.

64 *Tamtéž*.

65 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, ručně psaný dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 10.8.1977.

a odtamtud jej poslal do Říma, což byl jeden ze způsobů, jak obejít čínskou cenzuru.⁶⁶ Dle osobního sdělení Karla Kovandy to však nebyla systematická cesta, kterou by využíval pravidelně, ale zřejmě náhodný způsob. Jinak byl odkázán na oficiální poštu.⁶⁷ O tom, že Karel Kovanda psal pro *Listy* texty o dění v Číně, v redakci rádia věděli a tolerovali mu to.⁶⁸ Vedle *Listů* psal Kovanda i články pro kalifornský deník *Los Angeles Times*, kde měl v redakci kontakty. Některé z těchto textů dorazily v pořádku, jiné nikdy nedošly – zjevně neprošly sítím čínské cenzury, protože obsahovaly z pohledu Číny kontroverzní témata.⁶⁹ O permanentních potížích s poštou, která procházela sítím cenzury, se zmiňuje Kovanda i ve svém příspěvku v exilovém sborníku *Čína našima očima*. Cenzura dopadala na příchozí i odesílanou korespondenci a také na zahraniční časopisy zasílané do Číny. Jedno vydání amerického časopisu *Newsweek* například Kovandovi přišlo s vytrženou stránkou a úředním sdělením, že „zadržovaný materiál poškozoval ... zájmy čínského lidu“.⁷⁰ Navzdory těmto potížím jej Pelikán zásobil jednotlivými čísly *Listů*, které se Kovanda snažil v rámci možností distribuovat i dál – jak mezi čínskými kolegy, kteří o to projevíli zájem, tak přes své kontakty i mezi západními diplomaty v Pekingu a do dalších zemí.⁷¹ Spojení s Kovandou udržovali i další členové skupiny *Listy*, například Zdeněk Hejzlar, který mu rovněž zasílal informace o jejích aktivitách.⁷²

Po několika měsících sledování provozu Rádía Peking nicméně Kovanda musel konstatovat, že do jeho vysílání nelze prosadit nic, co předtím nevydala oficiální tisková agentura Nová Čína, tedy ani informace o československé opozici – ledaže by je dostal k dispozici některý evropský dopisovatel agentury „a pak nechal šéfům

66 *Tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 26.10.1977.

67 Viz e-mailová korespondence Karla Kovandy s autorem z 10.7.2015.

68 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 21.11.1977. Kovandův článek o Číně po 11. sjezdu strany vyšel v *Listech* nadvakrát: Po 11. sjezdu KS Číny. In: *Listy*, roč. 7, č. 5 (1977), s. 33 n.; Čína po 11. sjezdu strany. In: *Tamtéž*, č. 6, s. 46–48. Oba texty byly otištěny nepodepsané (na Kovandovo přání – měl v Praze matku a bratra a nechtěl na sebe upozorňovat), ale u obou bylo pod titulkem vždy uvedeno „Od našeho dopisovatele z Pekinu“.

69 Viz záznam rozhovoru autora s Karlem Kovandou, Praha, 11.8.2014. Čínská cenzura následně zabavovala i Kovandovy dopisy, které zasílal z Kalifornie do Pekingu Janě Stárkové, jež po něm nastoupila na místo jazykové expertky do Rádía Peking (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 23.3.1980 – viz též pozn. 125).

70 KOVANDA, K.: Čínské střípky. In: *Čína našima očima*, s. 72 (viz pozn. 57).

71 Kovanda v dopise z 21. listopadu 1977 instruoval Pelikána, aby mu zasílal šest až dvanáct výtisků *Listů*, a nabídl se, že krom čínských kolegů je přes „česko-kanadskou kamarádku, jejíž manžel je na kanadské ambasádě“, zkusí šířit i tímto způsobem. Také uvedl, že v letadle se seznámil s členem východoevropského oddělení japonského ministerstva zahraničí, kterému by mohl poslat ukázkové číslo *Listů* s průvodním dopisem, „a bude-li to Japonce zajímat, třeba si to u tebe taky objednájí“. (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 21.11.1977.)

72 V dopise Pelikánovi z 26. října 1977 se Kovanda zmiňuje, že Hejzlar mu „poslal dopis s balíčkem věcí z Kolína“ (*tamtéž*, dopis z 21.11.1977). V západoněmeckém Kolíně nad Rýnem sídlilo exilové nakladatelství Index a členové skupiny *Listy* se tam scházeli k poradám.

v Pekingu rozhodnout, jestli to zařadí“.⁷³ Přístup Číňanů Kovanda Pelikánovi vysvětloval v souvislostech výše zmíněné Maovy politiky tří světů: „...proti zemím druhého světa (v[etn]ě oficiálního Československa) se neútočí. Naopak, hledá se, kde je možno se s nimi spojit. Proto se asi nedá ani čekat nic o tom, že by Čína psala o našich domácích politických procesech. Z naší opoziční činnosti by Čína publikovala jen věci, které jsou přímo namířeny proti Sovětskému svazu...“⁷⁴ Podobně Kovanda relativizoval možnosti své pekingské mise z hlediska československé exilové opozice ve zprávě pro skupinu Listy o rok později, kdy konstatoval, že jeho úsilí ve prospěch exilu se – s výjimkou zasílání informací a textů pro *Listy* – má málo účinkem: „Snažil jsem se ledacos dělat neoficiálně: napsal jsem dlouhý dopis Keng Piaovi, šéfovi mez[inárodn]í odd[ělení] ÚV KS, o tom, co všechno by se mohlo dělat k výročí invaze a o narozeninách Kriegla. Nic se nestalo, aniž jsem dostal odpověď. Manžel naší šéfky pracuje na zamíni: tak jsem například jednou napsal stránku o tom, jak si já vysvětluju změny ve vedení Charty, doufám, že ji to bude zajímat a že to jaksi doma neformálně ukáže manželovi. Ona se mě však zeptala, proč jsem jí to napsal.“⁷⁵ Současně však vícekrát zdůraznil, že je podstatný rozdíl mezi veřejně deklarovanými oficiálními stanovisky a neveřejným přístupem. Neveřejně činní politici činnost československé protirežimní opozice, zejména po vzniku Charty 77, pozorně sledovali a pro svou vnitřní potřebu zařazovali informace o ní buď do interního stranického listu *Zprávy*, čtyřstránkového deníku „formátu *Večerní Prahy* ... anebo do toho, čemu my říkáme kádrové zprávy, což je deník (!) formátu *Time*, o 60–90 stranách, pro kádry včetně všech pracovníků našeho vysílání“.⁷⁶ Vnitřní kádrový tisk přetiskoval například i projevy Gustáva Husáka ve zkráceném znění, jak psal ale Kovanda, „jeho výpady proti opozici jsou vždy přeloženy *in extenso*“.⁷⁷

Čínská zahraniční politika sice řadila Československo mezi země takzvaného druhého světa, ale současně Kovanda registroval, že čínský přístup k jednotlivým zemím východní Evropy byl diferencovaný a mnohé se ukrývalo v detailu: „1. října se tu slavil státní svátek. Po několik dní se publikovaly blahopřejné telegramy ze všech koutů světa. Telegramy z Polska a z ČSSR (od Štrougala) byly zveřejněny o den dříve než telegramy z SSSR, NDR, Mongolska atd. Tady se nic nenechává

73 *Tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 30.12.1977.

74 *Tamtéž*.

75 Viz ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 258 n., informace Karla Kovandy pro skupinu Listy z 20.10.1978. Zmínka o narozeninách Františka Kriegla upomíná na to, že česká levicová stopa v Číně byla velmi starého data – Kriegel tam působil v letech druhé světové války jako vojenský lékař na čínsko-japonské frontě (viz JANOUGH, F. – GROMAN, M. – ŠTĚPÁNEK, D. (ed.): *Na smutek není čas*, s. 16 ad. – viz pozn. 21).

76 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 30.12.1977.

77 ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 259, informace Karla Kovandy pro Skupinu Listy z 20.10.1978.

náhodě: pořadí telegramů poskytuje ten nejjemnější náznak, že přes jeho osud v posledních letech nazírá Čína na Československo přece jen trochu jinak než např. na Bulharsko.⁷⁸

I přes Kovandovu skepsi Pelikán se svými přáteli považoval jeho práci za užitečnou. To, že nebylo možno prosadit do vysílání Rádía Peking „podvrtný obsah“ určený posluchačům v Československu – například tím, že by se v něm citovalo z exilových *Listů* – a že vysílání bylo nekvalitní, byla jedna věc. Na druhé straně však skupina Listy díky Kovandovi byla u zdrojů informací o krocích čínského vedení a přetavovala je jednak do textů určených pro Listy, jednak s nimi dál pracovala při rozvíjení svých aktivit na Západě. I proto Pelikán už na začátku roku 1979 vyzval své spolupracovníky ze skupiny Listy, ať hledají potenciálního nástupce Kovandy v Peking, poté co mu skončí dvouletý kontrakt v rozhlase: „...byla by škoda za dnešní situace nevyužít příležitost mít někoho v Peking, kdo nás může informovat o vývoji a psát pro Listy, bylo by dobré najít nástupce na další dva roky. Podmínka je dobrá znalost češtiny a angličtiny a politická spolehlivost. Máte-li nějaké tipy a návrhy, sdělte mně je co nejdříve...“⁷⁹

Ke změně přístupu a větší vstřícnosti čínské politické elity vůči československým levicovým exulantům přispěla jak cesta Františka Janoucha do Číny v květnu 1979, tak zejména pak návštěva Jiřího Pelikána, který do Číny jel už jako poslanec Evropského parlamentu, kam byl zvolen na kandidátce Italské socialistické strany. Oba mohli přitom zužitkovávat poměrně bohaté kontakty, které v Číně měli – Janouch

František Janouch byl poprvé v Číně v roce 1957 jako mladý vědec studující v SSSR a jeho čínští přátelé pocházeli především z tamních univerzit. Na jaře 1979 do Peking, přijel z Pelikánova pověření navazovat politické kontakty už jako exulant, zástupce skupiny Listy. Na snímku z dubna 1979 si během oficiální večeře v Peking, připíjí František Janouch (vlevo) a Karel Kovanda, který tehdy působil jako jazykový poradce v Rádiu Peking, se svým hostitelem, Pelikánovým přítelem Wu Siue-čchienem, zástupcem vedoucího mezinárodního oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Číny, pozdějším ministrem zahraničí ČLR (foto soukromý archiv Františka Janoucha)

78 Čína po 11. sjezdu strany. In: *Listy*, roč. 7, č. 6 (1977), s. 48. Článek vyšel bez uvedení autorství.

79 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 3, nedatovaný oběžník skupiny Listy určený Pelikánovým spolupracovníkům Zdeňku Hejzlarovi, Zdeňku Mlynářovi a Adolfu Müllerovi, dle kontextu z ledna nebo února 1979. Pelikán ve zmíněném oběžníku psal název čínského hlavního města v podobě „Pekin“.

ve vědeckém světě,⁸⁰ Pelikán v nejvyšších patrech čínské politiky, kam se mezitím posunuli jeho někdejší přátelé z Mezinárodního svazu studentstva.

Navzdory všem kontaktům a vazbám však Pelikán zůstával realistou a Janoucha před jeho cestou do Číny na jaře 1979 nabádal, ať od partnerů v jednání nečeká žádný zásadní obrat, pokud jde o jejich vztah k československé exilové opozici a hlubší možnosti spolupráce: „...zatím je ještě mnoho překážek. Jednou z nich ... je naše politické zaměření a tlak, který uvnitř Číny vyvíjí pražské jaro na demokratizaci...“⁸¹ Poukazoval i na to, jak obtížné bylo navazovat jakékoli užitečné kontakty pro Karla Kovandu, přestože sám v rozhovorech s čínskými diplomaty v Římě opakovaně zdůrazňoval, že Kovanda v Pekingu působí jako zástupce skupiny Listy. Podobnou zkušenost udělal v Číně i ekonom Jiří Kosta.

Pokud jde o obsah rozhovorů Janoucha s čínskými představiteli, stavěl Pelikán i nadále na úvodních tezích, jejichž kontury načrtl na počátku sedmdesátých let v dopise pro jednání s čínskou delegací při OSN, jen je postupně zpřesňoval a rozvíjel. V obecném rámci mu šlo i nadále o to, aby se čínští diplomaté a politici na mezinárodních fórech zasazovali o odchod sovětských vojsk z Československa. Další body pro jednání už byly konkrétnější: podpora československé socialistické opozice „vzájemnými kontakty a výměnou informací a také materielně (vydávání časopisů, Listy, knížek, letáků, podpora perzekvovaných doma a hnutí Charty 77)“, ⁸² dále kvalitnější zacílení propagandy směrem do Československa a východní Evropy, a to zejména změnou obsahu Rádía Peking, aby informovalo více nejen o Číně, ale i o vývoji ve světě, tedy i v zemích východní Evropy, a konečně pomoc Číny při posílání materiálů do Československa a při vývozu rukopisů či informací z domova prostřednictvím velvyslanectví v Praze.⁸³ Janouch následně v těchto intencích v Číně na jaře 1979 sám vyjednával a jeho partneři mu zde přislíbili pomoc.⁸⁴

Ze zprávy, kterou pak Janouch zpracoval pro užší vedení skupiny Listy, plyne, že během návštěvy se setkal se zástupci vědeckého světa (byl přijat rektorem

80 V dubnu 1979 Janouch odjel do Číny na pozvání pekingské Technické univerzity a Čínské akademie věd a byla to už jeho třetí cesta do této země. (Viz *tamtéž*, k. 12, důvěrná zpráva Františka Janoucha sepsaná po návratu z Číny pro užší vedení skupiny Listy (tzv. koordinační výbor) o politických kontaktech a jednáních v ČLR v době od 20. dubna do 18. května 1979. V záhlaví zprávy je uvedeno „Pouze pro informaci J. Pelikána, Zd. Hejzlara, Zd. Mlynáře a J. Müllera“ – jde o Adolfa Müllera, iniciálu „J.“ uvedl Janouch chybně.)

81 ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 140, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 3.4.1979. V dopise Pelikán uvádí, že Číňané už mají předplaceno deset čísel *Listů*.

82 *Tamtéž*.

83 *Tamtéž*. Jan Hanzlík, který analyzoval materiály československé komunistické rozvědky týkající se činnosti československého exilu, uvádí, že Pelikán po návštěvě Číny v listopadu 1979 získal možnost „využívat čínský diplomatický kanál ze SRN do ČSSR“ (HANZLÍK, Jan: Československá emigrace očima tajných materiálů. In: *Securitas Imperii*, č. 9: *Sborník k problematice zahraničních vztahů k čs. komunistického režimu*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2002, s. 293).

84 Viz ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 142–144, dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi z 2.5.1979.

pekingské Technické univerzity a viceprezidentem Čínské akademie věd profesorem Čou Pchej-jüanem) i několika vysokými představiteli Komunistické strany Číny, vesměs dávnými přáteli Pelikána z Mezinárodního svazu studentstva, kteří po kulturní revoluci a politické rehabilitaci vystoupali na vrchol stranické hierarchie. Byl to například Sie Pan-ting, viceprezident Čínského lidového sdružení pro přátelství se zahraničím (*Chinese people's Friendship Association with Foreign Countries*),⁸⁵ a zejména zástupce vedoucího mezinárodního oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Číny Wu Süe-čchien, pozdější ministr zahraničí Čínské lidové republiky.⁸⁶ Ti se dle Janoucha velmi zajímali o politickou a ekonomickou situaci v Československu, Chartu 77 a další opoziční skupiny, o paralelní kulturu, samizdatové publikace, styky opozičního hnutí se zástupci opozice v Polsku, NDR, SSSR a Maďarsku atd. „Čínské přátele velice zajímala otázka diferenciací mezi jednotlivými východoevropskými zeměmi, možnosti nalézt spojence pro Čínu ve vládních kruzích, možnosti ozbrojené opozice či boje proti sovětskému útlaku, formy ekonomického, politického, vojenského aj. útlaku ze strany Sovětů, náš názor a naše informace na vývoj v SSSR; řada otázek byla namířena i na skupinu Listy, její politické pozice, postavení a spojení s domovem atd.,“ uvedl Janouch ve zprávě pro skupinu Listy.⁸⁷

Během Janouchova pobytu se vyjasnilo i to, proč se Karlu Kovandovi během jeho působení v Rádiu Peking nedařilo navazovat politické kontakty – navzdory tomu, že Jiří Pelikán do Pekingů přes čínské diplomaty v Římě opakovaně vzkazoval, že Kovanda byl do Číny vyslán jako reprezentant skupiny Listy, byl čínskou stranou brán striktně jako jazykový expert a jako takový se nemohl účastnit jakýchkoli politických diskusí. To se částečně změnilo až s příjezdem Janoucha, který prosadil, aby Kovanda mohl být při jednáních přítomen.⁸⁸ Zejména jejich společné oficiální přijetí Wu Süe-čchienem na Ústředním výboru Komunistické strany Číny Janouch

85 O Sie Pan-tingovi Pelikán psal v dopise Kovandovi z 18. května 1979: „Xie Banding [Sie Pan-ting] je skutečně starý kamarád, který pracoval 4 roky v Praze se mnou na sekretariátě MSS jako čínský viceprezident. Zná tedy výborně Prahu, mluví anglicky (pokud na převychování nezapomněl) a je to fajn kluk...“ (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Jiřího Pelikána Karlu Kovandovi z 18.5.1979.)

86 V dopise Pelikánovi z 30. dubna 1979 Kovanda píše o večeri s Wu Xueqianem [Wu Süe-čchienem] jako s „tvým starým kolegou“ (*tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 30.4.1979).

87 *Tamtéž*, k. 12, důvěrná zpráva Františka Janoucha o politických kontaktech a jednáních v ČLR v době od 20. dubna do 18. května 1979, sepsaná pro užití vedení skupiny Listy (viz pozn. 80).

88 Následně to potvrdil i Kovanda v dopise Pelikánovi z 30. dubna 1979, v němž referoval o návštěvě Janoucha v Číně. Důvody, proč mu Číňané bránili v účasti na diskusích, ale komentoval jinak: „Zajímavé bylo, že se soudruzi velmi zdráhali mne na tyto diskuse připustit; Janouch ale na tom trval, a tak jsem nakonec mohl. Nešlo jim samozřejmě o to, že bych slyšel něco, co nemám, ale o to, že bych viděl více, než je zdrávo: totiž jeho posluchače. A ty jsem viděl, a mnohé poznal: byli mezi nimi lidé, kteří mi tu tlumočili v roce 1972 a které jsem od té doby neviděl, ač jsem se na ně přeptával. Holt je přede mnou schovávali. Byli to lidé z mez[inárodního] odd[ělení] ÚV...“ (*Tamtéž*, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 30.4.1979.)

následně interpretoval jako velmi podstatné. Podle něj tak čínské politické kruhy minimálně v symbolické rovině uznaly skupinu Listy jako politického reprezentanta československé exilové opozice: „Setkání na této úrovni se obvykle poskytuje pouze zástupcům bratrských stran (během mého pobytu v Číně v roce 1975 mi bylo mnohokrátě dáváno najevo, že kdybychom založili stranu v exilu, čínský vztah k nám by se ihned změnil)“.⁸⁹ Krom jiných setkání měl Janouch přednášku o Československu i v české sekci Rádía Peking, kde se snažil redaktorům vysvětlit, jak proměnit obsah vysílání, aby bylo atraktivnější pro české posluchače: „Na dotaz, jak by se mělo zlepšit vysílání, jsem odpověděl, že zaprvé technicky: lepší slyšitelnost; zadruhé obsahově: zprávy rozdělit na tři části – Čína a její mez[inárodní] vztahy, svět, východní Evropa a SSSR, více komentovat opozici ve východní Evropě a východoevropské události a problémy.“⁹⁰

K tomu je třeba dodat, že po politické roztržce mezi Čínou a Albánií v roce 1978 zrušili Albánci retranslační stanici Rádía Peking v Tiraně, takže se kvalita jeho příjmu v Československu velmi zhoršila.⁹¹ Slyšitelné však toto vysílání bylo.⁹² Vysílání Rádía Peking monitorovalo pro ministerstvo vnitra monitorovací středisko zahraničního rozhlasového a televizního vysílání v Československém rozhlase, nevěnovalo mu ale takovou pozornost jako například vysílání Rádía Svobodná Evropa či dalších západních stanic vysílajících v češtině informace do Československa.⁹³

„Kde obědval Pelikán“ aneb „Všichni poslouchají Hlas Ameriky“

I během Janouchova pobytu v Pekingu se ukazovalo, že zásadním partnerem pro vyjednávání byl pro čínské komunisty Jiří Pelikán. Na něj odkazovali, kdykoli měla debata začít směřovat od obecných ke konkrétnějším parametrům spolupráce. I proto Janouch na Pelikána naléhal, aby se do Číny vypravil co nejdříve, „aby železo, které jsem začal kout, nestačilo vychladnout“.⁹⁴

V daném čase byl však Pelikán beze zbytku pohlcen jinou, pro jeho další politický život na Západě zcela zásadní aktivitou – předvolební kampaní do Evropského parlamentu, kam byl poté úspěšně zvolen na kandidátce italských socialistů. V důsledku toho se sice termín jeho cesty do Číny posunul až na listopad 1979, ovšem

89 *Tamtéž*, k. 12, důvěrná zpráva Františka Janoucha o politických kontaktech a jednáních v ČLR v době od 20. dubna do 18. května 1979, sepsaná pro užití vedení skupiny Listy.

90 *Tamtéž*.

91 Viz PAVLAČÍK, Z. – KOVANDA, K.: *Zápasy o svědomí*, s. 31 (viz pozn. 56).

92 Viz např. následující svědectví: STEJSKAL, Lubomír: Letní seriál: Vzpomínky rozhlasového posluchače, 3. část. Fyzicky v totalitě, duchem na Západě. In: Stejskal.bigblog.lidovky.cz [online]. 03.08.2008 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://stejskal.bigblogger.lidovky.cz/c/44659/Letni-serial-Vzpominky-rozhlasoveho-posluchace-III.html>.

93 Viz např. TOMEK, Prokop: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. In: *Securitas Imperii*, č. 9, s. 334–367 (viz pozn. 83).

94 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 12, důvěrná zpráva Františka Janoucha o politických kontaktech a jednáních v ČLR v době od 20. dubna do 18. května 1979, sepsaná pro užití vedení skupiny Listy.

jel tam už jako poslanec Evropského parlamentu na pozvání Ústředního výboru Komunistické strany Číny, a tomu odpovídalo i přijetí na nejvyšší stranické úrovni.⁹⁵ Přijal jej místopředseda vlády a vedoucí mezinárodního oddělení ústředního výboru Ťi Pcheng-fej a Chu Jao-pang, budoucí předseda Komunistické strany Číny. Setkal se i s dalšími vysoce postavenými členy stranického a státního aparátu, s nimiž se znal z minulosti, například s Wu Süe-čchienem, tehdejším zástupcem vedoucího mezinárodního oddělení a pozdějším ministrem zahraničí ČLR. Cesta trvala jedenáct dnů (od 19. do 29. listopadu) a Pelikán během ní navštívil Peking, Šanghaj a Kanton.⁹⁶

Během rozhovorů se čínští politici podle Pelikána intenzivně zajímali o fungování Evropského parlamentu, o situaci v Československu a dalších zemích východní Evropy i o aktuální stav evropského eurokomunismu, což odráželo snahu Pekingů hrát aktivnější roli v mezinárodní politice a být protiváhou a konkurentem Moskvy v mezinárodním komunistickém hnutí. Tehdejší hlad Číňanů po informacích případně doplňuje Pelikánova poznámka v jeho osobních denících z čínského pobytu: „Všichni poslouchají Hlas Ameriky.“⁹⁷

Pokud šlo o Československo, z Pelikánovy „Předběžné zprávy o návštěvě Číny“ plyne, že jeho partneři měli velký zájem o informace týkající se Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a dalších forem opoziční činnosti. Odlišně také začali interpretovat československý pokus o reformu státního socialismu, v němž hledali potenciální inspiraci pro ekonomické a politické reformy v Číně: „Změnil se vztah k ‘pražskému jaru’: hodnotí je pozitivně a přejí si poznat hlouběji jeho zkušenost. Zejména mají zájem o práci našich ekonomů (reforma, vztah plán a trh, zavedení soukromého sektoru), o dělnické rady, národnostní problémy a změny stanov strany. Velmi vítají ‘projekt o zkušenostech pražského jara 68’ a přejí si dostávat všechny studie i všechny naše publikace vůbec...“⁹⁸

Se zájmem čínských partnerů proniknout více do širších – i kulturních – souvislostí reformního procesu pražského jara se ostatně setkal i Antonín J. Liehm, který byl také v Číně v létě 1981 společně s Františkem Janouchem na pozvání tamních komunistů jako zástupce skupiny Listy. Mimo jiné měl v Pekingů mnohahodinové setkání s čínskými filmaři, kteří byli relativně dobře informováni o vývoji filmu v Československu a velmi se zajímali o to, jak věci „dělat jinak“, tedy aby byly ještě akceptovatelné pro komunistickou stranu, ale současně progresivnější a liberálnější.⁹⁹

95 Viz ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 12, nedatovaná „Předběžná zpráva o návštěvě Číny“ Jiřího Pelikána, určená pro užší vedení skupiny Listy.

96 V Číně byl Pelikán předtím už v letech 1956, 1958 a 1959 (*tamtéž*, k. 12).

97 *Tamtéž*, osobní zápisníky Jiřího Pelikána z pobytu v Číně v listopadu 1979, záznam na první stránce zápisníku „Čína (1)“ u datace nadepsané „Peking 19.–24. XI.“

98 *Tamtéž*, nedatovaná „Předběžná zpráva o návštěvě Číny“ Jiřího Pelikána, určená pro užší vedení skupiny Listy. Pelikán měl ve zprávě na mysli výzkumný projekt „Zkušenosti pražského jara 1968“, na němž se pod vedením Zdeňka Mlynáře podíleli českoslovenští vědci a publicisté v exilu (více o projektu viz CATALANO, Alessandro: Zdeněk Mlynář a hledání socialistické opozice. In: *Soudobé dějiny*, roč. 20, č. 3 (2013), s. 277–344).

99 Záznam rozhovoru autora s A. J. Liehmem 22.5.2014 v Olomouci (v osobním archivu autora).

V listopadu 1979 Jiří Pelikán přijel do Číny už jako poslanec Evropského parlamentu, kam byl zvolen na kandidátce Italské socialistické strany. Během svého pobytu se setkal s řadou přátel, s nimiž se znal z dob svého působení v čele Mezinárodního svazu studentstva. Většina z nich vystoupala na čelná místa čínské stranické hierarchie. Jedním z nich byl i Chu Jao-pang, který pak v roce 1981 stanul v čele Komunistické strany Číny (foto z publikace Čína našima očima. Kolín nad Rýnem, Index 1982)

Vládní a straničtí představitelé si nechávali překládat do čínštiny všechny podstatné články z *Listů*, a i díky tomu byli pracovníci mezinárodního oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Číny dobře informováni o československém dění. Přímo na československou problematiku se specializovali dva „političtí pracovníci“, kteří měli k ruce několik jazykových a technických expertů – ti jim prováděli monitoring československých médií. Skupina Listy jim kromě svého římského dvouměsíčníku zasílala i vybrané publikace exilového nakladatelství Index a materiály agentury Palach Press.

Je symptomatické, že navzdory zmíněnému velkolepému přijetí Jiřího Pelikána si čínští politici přáli, aby „šlo o návštěvu soudružskou, a ne oficiální, a aby tudíž zůstala utajena tisku a veřejnosti“.¹⁰⁰ To plně odpovídalo jejich vztahu k zemím východní Evropy, které pro Čínu zůstávaly potenciálními partnery proti sovětskému hegemonismu. Kromě toho nechtěli dávat záminky k protestům proti vměšování do vnitřních záležitostí cizích zemí. Nikoli nepodstatnou roli jistě hrál i problém vztahu k vlastní vnitřní opozici, která by se mohla cítit legitimizována oficiálním uznáním oponentů režimu v jiných socialistických zemích.

Přání být maximálně diskrétní však Pelikán nemohl a nechtěl splnit – argumentoval tím, že jako italský poslanec Evropského parlamentu musí být ve styku s italským velvyslanectvím v Pekingu a rovněž s italskými a zahraničními novináři. „Kromě toho jsem jim také jasně řekl, že skupina Listy není ilegální organizace a že máme zájem, aby o naší činnosti věděli naši lidé doma co nejvíce. (...) Myslím, že toto

¹⁰⁰ ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 12, nedatovaná „Předběžná zpráva o návštěvě Číny“ Jiřího Pelikána, určená pro užití vedení skupiny Listy.

‘riziko publicity’ bylo nutné podstoupit i za cenu, že by se naše budoucí vztahy tím mohly narušit. Chceme od začátku vystupovat jako rovní partneři, s autonomním postojem a úsudkem.“¹⁰¹ Obava z narušení vztahů se však nepotvrdila, kontakty mezi skupinou Listy a čínskými komunisty pokračovaly, ba prohlubovaly se. Pelikánovu pozici pro vyjednávání posilovalo jeho zvolení poslancem Evropského parlamentu, což legitimizovalo jeho mezinárodněpolitické postavení jako představitele významné evropské instituce. Tím, že nebyl už pouhým exulantem, stal se pro čínské politiky podstatnějším partnerem v jednání.

Nicméně snaha čínské strany koncipovat Pelikánovu návštěvu v listopadu 1979 jako pokud možno diskrétní měla své opodstatnění. Tato cesta byla totiž monitorována nejen československou, ale i sovětskou rozvědkou, a v obou zemích jí oficiální média propagandisticky využila. Ještě během Pelikánova pobytu v Číně vyšla v *Rudém právu* poznámka nazvaná „Vrána k vráně sedá“. Podle jejího pisatele čínští komunisté začali přehodnocovat některá dogmata kulturní revoluce, „nikoli však nepřátelský postoj a rozbíječskou politiku vůči oněm komunistickým a dělnickým stranám, které odmítly dát se dobrodružnou maoistickou cestou a podřídit se potřebám velmocenského šovinismu a hegemonismu Pekingů“. Součástí této politiky byla údajně i „protičeskoslovenská gesta a provokace“, jako právě pozvání „zrádce a odpadlíka Jiřího Pelikána“. Autor článku se odvolával na list *Corriere della Sera*, který „provokační pozvání charakterizuje jako ‘zájem Pekingů flirtovat’ cestou přímých kontaktů s takovýmito odpadlíky a zrádci, což prý ‘zapadá do rámce nové čínské strategie’“. ¹⁰² O tři dny později byl v moskevské *Pravdě* zveřejněn článek „Kde Pelikán obědval“, ¹⁰³ který v doslovném překladu převzalo o den později *Rudé právo*. ¹⁰⁴ Text v zásadě replikuje propagandistické řečnické figury minulé poznámky o „odpadlíkovi a provokatérovi“ Pelikánovi, který „je spjat s imperialistickými podvratnými centry“, a nad tento rámec pro sovětského čtenáře připomíná Pelikánovu roli během pražského jara: „...před více než deseti lety byl jedním z vedoucích ideologů sil, které se pokoušely svést Československo z cesty socialistického rozvoje, již si zvolilo.“¹⁰⁵

To, že Pelikánovu cestu do Pekingů komentoval tiskový orgán Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu, budiž dokladem Pelikánova specifického a mimořádného postavení v rámci československého exilového hnutí. V úvodu článku bylo jen stručně uvedeno, že do Pekingů přijel jako člen „evropského parlamentu“ (název instituce byl v uvozovkách a s počátečním malým písmenem), nicméně právě tento fakt nepochybně přispěl k tomu, že sovětsští propagandisté věnovali pozornost cestě exulanta z malé středoevropské země a „nečekané alianci teoretika ‘socialismu s lidskou tvář’ a praktiků ‘kasárenského komunismu’“. O několik dní

101 Tamtéž.

102 VOLF, Alois: Vrána k vráně sedá. In: *Rudé právo* (27.11.1979), s. 7.

103 BOGOMOLOV, P.: Gdě obědal Pelikan... In: *Pravda* (30.11.1979).

104 Kde Pelikán obědval. In: *Rudé právo* (1.12.1979), s. 7. Text je uvozen slovy: „V úterý jsme psali o pozvání zrádce a odpadlíka J. Pelikána do Pekingů, o cílech, které tím čínské vedení sleduje. Této cestě věnoval pozornost i sovětský list Pravda, jehož páteční poznámku s názvem Kde Pelikán obědval přetiskujeme.“

105 Tamtéž.

později se Pelikánovi a jeho cestě do Číny věnoval i týdeník *Tvorba* v článku „Nouze emigrantských pánů... a kmánů“, jehož autor krom opakování toho, co už zaznělo v *Rudém právu*, psal o „fraškovitém zvolení Jiřího Pelikána do tzv. evropského parlamentu, kde statuje spolu s fosilním Otto Habsburským“, a o tom, jak si „v Pekingu padl do náručí s čínskými maoisty“.¹⁰⁶

Pelikánově cestě do Číny věnoval pozornost i západoevropský tisk. Krom zmíněného večerníku *Corriere della Sera* vyšla například v deníku *Le Monde* zpráva jeho pekingského korespondenta. Ten Pelikána představil chybně jako bývalého ředitele Československého rozhlasu během pražského jara, uvedl ale, že do Pekingu odjel jako italský občan a poslanec Evropského parlamentu. Připomněl přitom, že to byla během dvou týdnů už druhá návštěva italských socialistů v Peking, před Pelikánem tam zavítal jejich předseda Bettino Craxi.¹⁰⁷ Sám Pelikán také počátkem roku 1980 poskytl rozhovor italskému časopisu *Panorama*, v němž byl výslovně zmíněn článek o Pelikánovi v moskevské *Pravdě*,¹⁰⁸ a také časopisu *Il Leviatano*, který explicitně v úvodu připomněl, že Pelikán navštívil Čínu jako exulant z východní Evropy.¹⁰⁹ I tyto příklady dokládají, že medializaci svých exilových aktivit ve většinových západních médiích Pelikán věnoval soustavnou pozornost.

Navzdory tomu, že Pelikánova návštěva Číny byla komentována jak v oficiálních médiích v Sovětském svazu a Československu, tak na Západě, vztahy mezi Pelikánem a čínskými komunisty tím neutrpěly. Už z této návštěvy přivezl Pelikán konkrétní návrhy spolupráce, s nimiž seznámil členy užšího vedení skupiny Listy. Byla mezi nimi možnost vyslat čtyř- až pětičlennou delegaci do Číny na měsíční pobyt, dále nabídka vyslání jednoho či dvou československých expertů na sovětskou politiku do Číny, vytvoření stálé skupiny, která by sledovala vývoj v Číně a následně o tom připravila informační knihu, nebo prohloubení spolupráce s českým vysíláním Rádía Peking.¹¹⁰ Součástí interních dohod mezi Pelikánem a čínskými politiky byl i příslib finanční podpory pro aktivity skupiny Listy. Tyto informace však nebyly obsaženy ani v Pelikánově interní zprávě pro „koordinační výbor“ skupiny Listy, objevují se pouze v jeho osobních denících, do kterých si Pelikán v Číně při jednáních o konkrétních otázkách spolupráce „v úzkém kruhu“¹¹¹ zaznamenával „stenograficky“ jejich průběh. Na jednom místě zde Pelikán cituje čínské partnery: „Víme, že pracujete v těžkých

106 SLÁDEK, Čestmír: Nouze emigrantských pánů... a kmánů. In: *Tvorba*, roč. 38, č. 50 (12.12.1979), s. 8.

107 Viz JACOB, Alain: M. Jiri Pelikan a été l'hôte du comité central du parti communiste. In: *Le Monde* (27.11.1979).

108 C'è nostalgia di Kruscev. In: *Panorama*, č. 720 (4.2.1980), s. 67.

109 Un esule dell'Est visita la Cina. In: *Il Leviatano*, č. 3 (29.1.1980), s. 7.

110 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 12, nedatovaná „Předběžná zpráva o návštěvě Číny“ Jiřího Pelikána, určená pro užší vedení skupiny Listy.

111 Podle poznámek v Pelikánových denících šlo zřejmě o jednání s Wu Süe-čchienem, s nímž se rovněž znal z časů svého působení v Mezinárodním svazu studentstva a s nímž se během návštěvy Peking v dubnu a květnu 1979 setkali i Janouch s Kovandou (*tamtéž*, osobní zápisník Jiřího Pelikána z pobytu v Číně v listopadu 1979, zápisník „Čína (3)“, záznam z 23.11.1979).

Oficiální návštěva Jiřího Pelikána v Číně v listopadu 1979. Přijal jej místopředseda vlády a vedoucí mezinárodního oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Číny Ťi Pcheng-fej a Pelikánovi staří známí z dob působení v Mezinárodním svazu studentstva: budoucí ministr zahraničí Wu Süe-čchien (vlevo) a budoucí předseda čínských komunistů Chu Jao-pang (třetí zleva). Vedle něj stojí Pelikánova manželka Jitka Frantová, další osoby se nepodařilo identifikovat (foto soukromý archiv Jitky Frantové)

podmínkách. Jako projev podpory ... chceme dát skromný příspěvek 30.000 U\$.¹¹² Z dokumentů není zřejmé, zda slíbenou částku čínská strana následně poskytla, nicméně nebyla by to první diskrétní finanční podpora pro Pelikána a skupinu Listy. Z Pelikánových deníků plyne, že nejpozději od roku 1974 Číňané na jeho aktivity různě vysokými částkami přispívali.¹¹³ Po osobní návštěvě Pelikána v Číně se možnosti zřejmě rozšířily, finanční příspěvky z „říše středu“ putovaly nejen na Listy, ale i na vydávání

112 *Tamtéž*. Šlo o americké dolary, což lze doložit tím, že Pelikán si na okraj deníku pro sebe udělal dobový přepočít dolarů na italské liry: „800 × 30.000 = 240.000.000“. Kurz dolaru k italské lire byl v prosinci 1979 přibližně 1:811 (viz např. Federal Reserve Bank of St. Louis [online]. FRED Economic Data [cit. 2015-04-10]. Dostupné z: <https://research.stlouisfed.org/fred2/data/EXITUS.txt>).

113 Viz ORSÁG, P.: Mezi realitou, propagandou a mýty: Vydavatelské aktivity československých exulantů na Západě v letech 1969–1989, zejména s. 130 (viz pozn. 35).

Na jaře 1981 navštívili Čínu na pozvání tamních komunistů čtyři mluvčí exilové skupiny Listy. Na fotografii před Císařským palácem v Pekingu zleva Michal Reiman, Adolf Müller, Zdeněk Mlynář a Zdeněk Hejzlar (foto soukromý archiv Michala Reimana)

publikací nakladatelství Index, jež se týkaly čínské problematiky.¹¹⁴ Čínské finance tak podpořily vydání Janouchovy knihy *Neretušované pohlednice z Číny*, která vyšla v Indexu v roce 1980, podobně jako knihy *Čína našima očima*, kterou vydal Index v roce 1982 jako jeden z výsledků návštěv členů skupiny Listy v Číně a kterou tvoří soubor textů od Zdeňka Hejzlara, Františka Janoucha, Jiřího Kosty, Karla Kovandy, Antonína J. Liehma, Zdeňka Mlynáře, Adolfa Müllera, Jiřího Pelikána a Michala Reimana. Rovněž se od počátku osmdesátých let postupně začaly realizovat studijní a poznávací pobyty členů skupiny Listy v Číně, při nichž čínská strana platila cestovné a celé náklady spojené s pobytem.

Zvýšené aktivity levicových exulantů ve vztahu k Číně sledoval nejen oficiální komunistický a západní tisk, stávaly se i námětem interních diskusí v rámci exilu. Tak například činitel exilové sociální demokracie Jiří Loewy psal v prosinci 1982 svému kolegovi Přemyslu Janýrovi: „Doneslo se mi onehdy ve Skandinávii k uchu, že prý finanční trable skupiny Listy, dříve notorické, náhle ustaly, jako když utne: po návratu

¹¹⁴ V dopise Františku Janouchovi z 26. října 1980 Pelikán píše, že dostal od Číňanů souhlas, že „na určité projekty, které jim navrhnou, budou přispívat“. (ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 181.)

Zdeněk Hejzlar (druhý zleva) a Michal Reiman (zcela vpravo) s čínskými průvodci během pobytu mluvčích skupiny Listy v Číně na jaře 1981 (foto soukromý archiv Michala Reimana)

čtyř exponentů SL z Číny. (...) Zdůrazňuju, že prodávám, jak jsem koupil.“¹¹⁵ Loewy komentuje návštěvu Zdeňka Hejzlara, Zdeňka Mlynáře, Adolfa Müllera a Michala Reimana v Číně na jaře 1981. Z dobové dokumentace však plyne, že hlavní postavou pro vyjednávání o financích i dalších záležitostech nebyl pro čínskou stranu nikdo ze čtveřice jmenovaných, nýbrž Jiří Pelikán, který ovšem dokázal získávat peníze na vydávání *Listů* i na další aktivity skupiny Listy i z mnoha jiných zdrojů.¹¹⁶

Jak dál s Rádiem Peking aneb „Přímo poškozovat Ivana“

Další součást spolupráce se týkala Rádía Peking. Jak je zmíněno výše, Pelikán už přibližně půl roku před koncem Kovandova dvouletého angažmá v české sekci rozhlasu vyzval spolupracovníky k hledání nového zástupce skupiny Listy v Pekingu. Jedním z vážných kandidátů, se kterým o tom Pelikán začal vyjednávat, byl novinář

¹¹⁵ *AUSD*, Praha, f. Jiří Loewy, Korespondence, dopis Jiřího Loewyho Přemyslu Janýrovi z 2.12.1982.

¹¹⁶ Více nejnověji viz ORSÁG, P.: *Mezi realitou, propagandou a mýty*, s. 127–132 (viz pozn. 9).

Jiří Hochman, který až do roku 1969 působil v Československu v řadě periodik, například v *Rudém právu* či v týdeníku *Reportér*. Byl tedy zkušeným publicistou, navíc během svých zahraničních cest navštívil i Čínu, a to v roce 1956 jako zpravodaj *Rudého práva* na osmém sjezdu tamní komunistické strany, a měl tam své kontakty.¹¹⁷ Po odchodu do exilu se usadil ve Spojených státech. Z jeho dopisu Františku Janouchovi, v němž reagoval na nabídku práce v Peking, je patrné, že dění v Číně stále dlouhodobě sledoval: „Chu Jao-banga [Chu Jao-panga] znám mimochodem taky osobně z Prahy; Tenga [Teng Siao-pchinga] jsem interviewoval dvakrát, v říjnu 1956 a v lednu 1957, už tenkrát mi připadal nejzajímavější hned po Liu Shao-chi [Liou Šao-čchim]. Mám tam kromě toho řadu dalších známých, mezi novináři (z Paříže, Ženevy, Alžíru, Havany) a také mezi studenty, z nichž někteří za mnou chodili do RP [*Rudého práva*]. Mám samozřejmě přesnou představu o tom, jak dělat krátkovlnné zpravodajské vysílání, a vytvářím si představu o tom, jak dělat takovou věc z Číny pro východní Evropu. (...) Tónování propagandistické složky příkládám ovšem hlavní význam, ale z toho, cos mi poslal, se to zdá být spíše otázka rutiny a kvantity...“¹¹⁸ Z hlediska novinářských kompetencí byl tedy vhodnou osobou, v USA dokonce chodil na kurzy čínštiny. Současně se v exilu koncem sedmdesátých let potýkal se značnými existenčními starostmi,¹¹⁹ takže Pelikánova volba byla logická a Hochman o nabídce zpočátku vážně uvažoval. „Mám o věc zájem, abych řekl pravdu, už proto, že je to příležitost zase po letech přímo poškozovat Ivana,“ psal i v dopise Janouchovi. Nakonec však nabídku odmítl a do Číny neodjel.¹²⁰

Skupina Listy souběžně uvažovala, že by se její spojkou v Peking mohla stát Jana Neumannová, historička, překladatelka a signatářka Charty 77, která čelila v Československu šikaně „normalizačních úřadů“ a existenčním potížím. Možnost vyslat Neumannovou do Peking, kde by vyučovala češtinu a ruštinu na Institutu

117 Viz ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Jiřího Hochmana Jiřímu Pelikánovi z 23.4.1979.

118 *Tamtéž*, nedatovaný dopis Jiřího Hochmana Františku Janouchovi, dle kontextu zřejmě z června 1979. Hochman tímto listem reagoval na Janouchův dopis z 25. května 1979, v němž mu Janouch na základě své čerstvé zkušenosti s návštěvou Číny komentoval nabídku práce v Rádiu Peking. (Název kubánského hlavního města je v dopise psán v originální podobě „Habana“.)

119 Hochman v dopise Pelikánovi ze 7. března 1980 přiznal, že už téměř tři roky nemůže získat pořádnou práci. Ucházel se i o místo v Hlasu Ameriky, to ale nevyšlo. (*Tamtéž*, dopis Jiřího Hochmana Jiřímu Pelikánovi ze 7.3.1980.) Podobně se vyjadřoval i v nedatovaném dopise Františku Janouchovi (přibližně z června 1979), jemuž psal, že si dodělává na univerzitě doktorát, v rámci doktorského studia dostával od univerzity školné 400 dolarů a krom toho dělal špatně placenou práci asistenta za dalších 400 dolarů měsíčně. (*Tamtéž*, nedatovaný dopis Jiřího Hochmana Františku Janouchovi, dle kontextu z června 1979.)

120 Plán ztroskotl na tom, že Hochman chtěl kvůli rodině nechat převádět část platu do USA v dolarech, a na dalších formalitách (viz např. ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 148 n., dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 1.8.1979). Jeho finanční situace zůstávala neutěšená ještě více než rok poté (viz *tamtéž*, s. 174 n., dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi z 12.10.1980; *tamtéž*, s. 178, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 21.10.1980).

Mluvčí skupiny Listy během pobytu v Číně na jaře 1981 navštívili nejen Peking, ale cestovali i na řadu dalších míst, například do Šanghaje či Nankingu. Na fotografii, která skupinu zachycuje při návštěvě Velké čínské zdi, jsou zleva Adolf Müller, Michal Reiman, Zdeněk Mlynář a Zdeněk Hejzlar (foto soukromý archiv Michala Reimana)

cizích jazyků, probíral Pelikán v dopisech s Janouchem.¹²¹ V prosinci 1979 mu skepticky psal: „Případ Jana – bohužel jsme se dostali do slepé uličky. Moji čínští partneři (z partaje) to sice zdvořile, ale jasně odmítli, či přesněji odložili (ale fakticky je to stejné) s odůvodněním, že mají málo žáků na češtinu a ruštinu. Může za tím být obava z dalších lidí ‘ze Západu’ a jejich stanoviska k ostřejší linii, kterou čínské vedení nastupuje ve vztahu k vlastním ‘disidentům’. Kromě toho, jak jsem viděl nynější situaci, mám obavy, že Jana by se v Číně cítila v podobné atmosféře jako v Praze (byť ne zcela).“¹²² Ani Jana Neumannová tak nakonec do Číny neodjela, z Československa odešla v roce 1980 do exilu v Rakousku.

Po Karlu Kovandovi na místo jazykové expertky v Rádiu Peking nastoupila v listopadu 1979 Jana Stárková, dcera exulanta Jiřího Stárka, která tehdy studovala ve Vídni vedle dějin a slavistiky i sinologii a měla už rakouské občanství.¹²³ I ji se Jiří Pelikán snažil před odjezdem instruovat, jak by měla či mohla v Pekingu působit ve prospěch

121 Viz např. ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 147 a 162, dopisy Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 30.6.1979 a 13.12.1979.

122 *Tamtéž*, s. 162, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 13.12.1979.

123 Kontrakt Jany Stárkové v československé sekci Rádía Peking trval od 8. listopadu 1979 do 20. prosince 1980. V anglickém překladu oficiálního čínského certifikátu vystaveného 10. prosince 1980 Rádiem Peking, který Jana Stárková poskytla autorovi tohoto článku, je napsáno: „This is to certify that Miss Jana Starek of Austrian nationality was employed as an expert of Radio Peking’s Czechoslovak section from November 8th, 1979 to December 20th, 1980 during which time she did both translating and polishing work.“

Sborník Čína našima očima, reflektující dojmy českých posrpnových exulantů z nedávných návštěv Číny, vydalo v roce 1982 nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem

československého exilu. Realita však byla zcela odlišná. Jak už o tom byla řeč, ani Karel Kovanda se při svém působení v Rádiu Peking neubráníl pocitům frustrace z toho, že se mu nedaří naplňovat původní plány načrtnuté Pelikánem o jeho tamním politickém působení. Navzdory mnoha komplikacím a všudypřítomné kontrole státního a stranického aparátu však alespoň mohl například zasílat příspěvky o dění v Číně pro *Listy*, informovat Pelikána o novinkách a pohybech na čínské politické scéně a dílčím, byť velmi omezeným způsobem napomáhat prezentaci československých záležitostí. Také Jana Stárková přijížděla s představou, že bude moci do Evropy zasílat informace a články, ovšem během několika týdnů pobytu zjistila, že nic z toho nebude možné. Během jejího působení byl režim pro cizince v rozhlasě zřejmě ještě přísnější (možná i po zkušenostech s Kovandou, který se snažil být v rámci možností iniciativní)¹²⁴ a jakékoli snahy politicky působit byly nyní vyloučené. Striktně kontrolované bylo i spojení s vnějším světem, pošta byla cenzurována a podezřelé zásilky úřady zadržovaly.¹²⁵ Ani Stárková, podobně

jako Kovanda, nesměla vysílat přímo na mikrofon, pracovala striktně jen jako jazyková poradkyně a korektorka československého vysílání – z hlediska jazykového kontrolovala prakticky všechny relace, které šly do vysílání. Když v rádiu zjistili, že je bilingvní, vypomáhala tímto způsobem i v jeho německé sekci.

Jediná možnost omezeného veřejného působení, kterou čínský komunistický aparát toleroval, byly přednášky pro čínské kolegy v české a německé sekci rozhlasu. Těm směla Stárková vykládat o tom, co se děje v Československu, včetně například

¹²⁴ Takto interpretoval zkušenosti Jany Stárkové Karel Kovanda v rozhovoru s autorem tohoto textu. Kovanda byl v písemném kontaktu se Stárkovou už nejméně od počátku roku 1979. V dopise Jiřímu Pelikánovi z 2. února 1979 z Pekingu se Kovanda zmínil, že mu psala „Jana Stárková z Vídně, že by tu chtěla pracovat“. Kovanda jí tehdy doporučil, ať se raději obrátí na Institut cizích jazyků v Peking, kde by mohla vyučovat češtinu. (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 16, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 2.2.1979.).

¹²⁵ Tuto zkušenost potvrdila autorovi textu v osobním rozhovoru Jana Stárková i Karel Kovanda. O zadržování svých dopisů z USA Stárkové čínskou cenzurou psal Kovanda Pelikánovi (*tamtéž*, dopis Karla Kovandy Jiřímu Pelikánovi z 23.3.1980 – viz pozn. 70).

perzekuce domácí opozice. Kolegy podle Stárkové v diskusích sice zajímalo, jak posrpnový exil vidí situaci v Československu a ve východní Evropě, prosadit tyto informace do vysílání ale nebylo možné. Stárková se pokusila kupříkladu iniciovat pořad k výročí srpnové invaze do Československa, byl však zamítnut. Pokud byla v československém vysílání invaze zmíněna, tak jen jako krátká faktická informace. První texty o Číně tak Jana Stárková publikovala až po návratu zpět do Rakouska v některých tamních médiích (například ve *Wiener Tagebuch*).

Skupina Listy i později hledala způsoby, jak lépe využít vysílání Rádía Peking v rámci svého působení ze zahraničí proti „normalizačnímu“ režimu. Vedle jazykového poradce, jakými byli Kovanda a Stárková, se exulanti opakovaně snažili čínskou stranu přesvědčovat, že by bylo účelné zkvalitnit vlastní obsah vysílání do Československa například tím, že by vyslali na dva až tři měsíce do Pekingu zkušeného rozhlasového žurnalistu, který by s obsahovou proměnou vysílání pomohl. Tento záměr byl implicitně obsažen už v plánu vyslat do Rádía Peking novináře Jiřího Hochmana, z něhož ovšem sešlo. Když byli v Číně na jaře 1981 za skupinu Listy Zdeněk Hejzlar, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller a Michal Reiman, apeloval na čínské partnery ve snaze zlepšit vysílání do Československa Mlynář. Uvažovali tehdy, že by doporučili manžele Vladimíra a Ruth Toskovy, kteří tehdy pracovali pro československé vysílání BBC a současně redigovali Listy. Číňané to „vzali jako zajímavý námět“, ale nakonec z něj stejně sešlo.¹²⁶ Československé vysílání Rádía Peking se tak nikdy nezařadilo mezi zahraniční rozhlasové stanice, které za aktivní účasti exulantů systematicky vysílaly do Československa „podvratný“ obsah a sloužily lidem v Československu jako alternativní zdroj informací, jako tomu bylo například u stanic Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC či Deutsche Welle.

Zprostředkovatel pro Čínu na evropské politické scéně

V úvodu knihy *Čína našima očima*, která vyšla v roce 1982 jako hmatatelný výsledek cest členů skupiny Listy do Číny, píší zástupci exilového nakladatelství Index, že právě Pelikánova návštěva Číny v listopadu 1979 jako poslance Evropského parlamentu zahájila novou fázi československo-čínské spolupráce, „při níž je Československo, dokud vůči Číně trvá nerealistická a nepřátelská politika Husákova režimu, zastupováno svým exilem“.¹²⁷ Formulace jistě trochu nadnesená, nicméně faktem je, že Pelikánova návštěva v Číně proběhla v časově zřejmě nejlepší možné konstelaci – v Číně se na vrchol mocenské pyramidy dostávali Pelikánovi dávní přátelé z Mezinárodního svazu studentstva v čele s Chu Jao-pangem, a současně Pelikán sám byl krátce předtím zvolen poslancem Evropského parlamentu.

Do Číny následně začali jezdit další členové skupiny Listy, s nimiž tamní experti konzultovali řadu otázek týkajících se modernizace země. Například Zdeněk Hejzlar

¹²⁶ *Tamtéž*, k. 10, dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi ze 14. dubna 1981.

¹²⁷ Úvodem. In: *Čína našima očima*, s. 5 n. (viz pozn. 38). Autorem úvodního textu publikace byl pravděpodobně Adolf Müller.

psal po návratu z Číny Pelikánovi, že Číňané „hledají reformistická řešení vlastních problémů“ a že „rádi přijmou zprostředkování návštěv specialistů – zejména ekonomů a lidí společenských věd“.¹²⁸

Z těchto návštěv také vzešla již vzpomenutá publikace *Čína našima očima*. S nápadem připravit ji přišel Pelikán,¹²⁹ její vydání pak koordinoval Adolf Müller z kolínského nakladatelství Index. Ten v dopise členům skupiny Listy, kteří navštívili Čínu, v srpnu 1981 nastínil rámcovou osnovu knihy a mezi možnými autory jmenoval Zdeňka Hejzlara, Františka Janoucha, Jiřího Kostu, Karla Kovandu, Ivana Kyncla, Antonína J. Liehma, Zdeňka Mlynáře, Adolfa Müllera, Jiřího Pelikána, Michala Reimana a Otu Šika.¹³⁰ Ze jmenovaných do knihy nakonec přispěli všichni až na Otu Šika – o jeho pohled ekonomu Müller stál, psal mu opakovaně, ale Šik jej odmítl s tím, že pro text o čínském hospodářství nemá dost podkladů a o Číně nikdy nepsal ani do časopisů.¹³¹

Fotograf Ivan Kyncl byl osloven kvůli obrazovému doprovodu a Müllerovi poté zaslal celkem dvacet snímků. V knize byla z jeho nabídky použita pouze jediná skupinová fotografie, na níž jsou kromě čínských představitelů zachyceni exulanti Jan Kavan a Cyrill John. Z dopisu, který Kyncl zaslal Müllerovi v listopadu 1981, plyne, že Müller po něm žádal právě skupinové fotografie, těch však Kyncl víc neměl.¹³² Důvodem, proč žádnou další nabízenou fotografii Müller do knihy nezařadil, mohlo být i to, že šlo o reportážní snímky zachycující čínskou každodennost (s náměty jako „Ranní rozsvička“, „Továrna na hliněné figurky“, „Strážný u hotelu“, „Polepšovna v Šanghaji“). Müller a skupina Listy zřejmě nechtěli riskovat nelibost čínských komunistů publikováním fotografií, které by z jejich pohledu zobrazovaly cokoli nepřijatelného. Faktem je, že v knize byly zveřejněny pouze nekonfliktní statické skupinové fotografie zachycující členy skupiny Listy se zástupci čínské strany. Pelikán a jeho přátelé tak chtěli zřejmě vyjít vstříc Číňanům, kteří na vznik knihy finančně přispěli. Úvodní fotografii, která zachycuje Jiřího Pelikána s Chu Jao-pangem, dodal Müllerovi přímo Pelikán a v dopise z července 1982 to doprovodil těmito slovy: „Ať v Praze vidí, že máme dobré styky! A Číňanci se snad taky nebudou zlobit, když se už stejně dost vykecalo o našich cestách a ostatně celá knížka je tomu věnovaná...“¹³³

Pelikán obecně při zveřejňování informací o Číně, například v *Listech*, různě taktizoval a snažil se předcházet potenciálním nedorozuměním, která by mohla ohrozit

128 ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 10, dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi ze 14.4.1981. Podobně vyznívá obecný dopis nadešpsaný „PRO INFORMACI“, který Hejzlar rozeslal 22. listopadu 1981 několika humanitním a sociálním vědcům a ekonomům v exilu (např. Radoslavu Seluckému, Jiřímu Slámovi, Zdeňku Strmiskovi, Karlu Kaplanovi aj.). V dopise Hejzlar informuje o zájmu Číňanů o názory československých vědců v exilu. (*Tamtéž*, dopis Františka Hejzlara „Pro informaci“ z 22.11.1981.)

129 O tomto plánu psal Pelikán Janouchovi již v dopisech z 21., resp. 26. října 1980 (viz ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 181).

130 AÚSD, Brno, f. Index, k. 30, dopis Adolfa Müllera členům skupiny Listy z 21.8.1981.

131 *Tamtéž*, dopis Oty Šika Adolfo Müllerovi z 30.1.1982.

132 *Tamtéž*, dopis Ivana Kyncla Adolfo Müllerovi ze 14.11.1981.

133 *Tamtéž*, dopis Jiřího Pelikána Adolfo Müllerovi ze 7.7.1982.

Jiří Pelikán během pobytu v Číně v roce 1983, kdy zde vyjednával s čínskými představiteli jako poslanec Evropského parlamentu ve prospěch československých exulantů. Na snímku v neformálním rozhovoru s tehdejším předsedou Komunistické strany Číny Chu Jao-pangem (foto soukromý archiv Jitky Frantové)

spolupráci.¹³⁴ Číňané ostatně vícekrát vyjádřili nespokojenost s tím, jak o tamní realitě českoslovenští levicoví exulanti psali. František Janouch již v létě 1976 komentoval v dopise Pelikánovi čínské výhrady ke svému článku „Ze země předsedy Maa“ ve *Svědectví*.¹³⁵ Pelikán mu zanedlouho poté psal, že se mu ozvali Číňané z římské ambasády, „takže se asi tak moc neurazili, ale ještě nevím, zda se seznámili s obsahem Tvého a Karlova článku...“¹³⁶

V dané souvislosti je třeba také zmínit, že v Číně v osmdesátých letech vycházely i knihy některých členů skupiny Listy v čínštině. Jiří Kosta tak vydal v čínštině knihu

134 Viz např. ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch – Jiří Pelikán: Korespondence*, s. 172, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 20.5.1980.

135 Viz *tamtéž*, s. 54, nedatovaný dopis Františka Janoucha Jiřímu Pelikánovi, dle kontextu červenec nebo srpen 1976.

136 *Tamtéž*, s. 63, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 28.8.1976; podobně s. 65, dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 3.9.1976. Jednalo se o následující články: JANOUCH, F.: Čína našima očima (viz pozn. 42); KOVANDA, Karel: Ke změnám v Číně. In: *Listy*, roč. 6, č. 4 (1976), s. 35–37.

Mezi konkrétní výsledky spolupráce členů skupiny Listy s čínskými komunisty je třeba počítat i překlady knih českých exulantů. Do čínštiny tak byla přeložena a poté v roce 1980 v nakladatelství Vědomosti o světě vydána i nejznámější kniha Zdeňka Mlynáře *Mráz přichází z Kremlu*

Teorie a praxe socialisticky plánované ekonomiky a již v dubnu 1980 byla do čínštiny přeložena a poté vydána nejznámější kniha Zdeňka Mlynáře *Mráz přichází z Kremlu*.¹³⁷

Jiří Pelikán se však stal podstatným prostředníkem v čínských záležitostech nejen pro skupinu Listy a československý exil. Podobnou roli začal díky svým dlouholetým kontaktům v Číně a spojení na čínské politické a stranické špičky hrát i jako poslanec Evropského parlamentu. V tomto ohledu byla jeho výše zmíněná návštěva Číny na sklonku roku 1979, kam přijel coby reprezentant této instituce, pro obě strany do jisté míry testovací. Při svých následujících cestách do Číny jako poslanec pro kolegy v Evropském parlamentu zprostředkovával situační zprávy o postupujících změnách čínské politiky i ekonomiky. Současně přinášel podněty zejména pro rozvoj ekonomické spolupráce mezi zeměmi Evropského společenství a Čínou, která se začala jevit jako perspektivní partner do budoucna. V roce 1983 se Pelikán stal zpravodajem výboru pro vnější ekonomické vztahy (*Committee on External Economic Relations*) a z této pozice se podílel například na přípravě „Zprávy o ekonomických a obchodních vztazích mezi Evropským společenstvím a Čínskou lidovou republikou“.

Zpráva mimo jiné konstatuje, že vzrůstá role Číny v mezinárodním obchodě a financích, a deklaruje zájem na posilování vzájemné spolupráce s odkazy na perspektivní čínský trh, disponující miliardovou populací.¹³⁸

137 Titul Jiřího Kosty 社会主义的计划经济理论与实践 (*Še-chuej-ču-i-t ti-chua ting-ti li-lun jü š-tien*) vyšel v roce 1985 ve vydavatelství Společenské vědy v Číně (*Čung-kuo še-chuej kche-süe čchu-pan-še*) v Pekingu. Ludmila Šeflová tuto Kostovu knihu uvádí ve svém soupisu, ovšem v nepřesné Wade-Gilesově transkripci (viz ŠEFLOVÁ, Ludmila: *České a slovenské knihy v exilu: Bibliografie 1948–1989*. Praha, Československé dokumentační středisko 2008, s. 154). O žádné Mlynářově knize v čínštině Šeflová neinformuje. Zmíněný titul 严寒来自克里姆林宫 (*Jen-chan laj-c' Kche-li-mu-lin Kung*) vyšel v roce 1980 ve vydavatelství Vědomosti o světě (*Š' tie č'-š' čchu-pan-še*) v Pekingu. Zdeněk Hejzlar v dopise Jiřímu Pelikánovi ze 14. dubna 1981, kde referuje o jednáních s čínskými partnery o další spolupráci, právě na překlad některé z Mlynářových knih do čínštiny odkazuje, aniž ovšem jmenuje konkrétní titul: „Vydávání knih a jiných materiálů čs. opozice v Číně – už tam vyšla kniha ZM – budou posuzovat po každé nabídce jednotlivě.“ (ASCD, f. Jiří Pelikán, k. 10, dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi ze 14.4.1981.)

138 ASCD, k. 12. Zpráva byla vydána v rámci tzv. Pracovních dokumentů Evropského parlamentu s datem 8. února 1984.

Závěrem: Od exulantů ke Gustávu Husákovi

Předložený text se pokusil popsat jednu z dosud nepřliř tematizovaných iniciativ levicové části posrpnových politických exulantů usazených na Západě. Dokládá, že při hledání politických spojenců pro svou zahraniční akci se Jiří Pelikán a jeho spolupracovníci ze skupiny Listy neomezovali jen na získávání podpory od předních reprezentantů vlivné západoevropské levice, i když tyto kontakty byly v mnoha směrech rozhodující. Subtilní, nenápadná a zpočátku tajená spolupráce skupiny Listy s čínskými komunisty zůstávala dlouho stranou pozornosti jak komunistické propagandy, tak Pelikánových exilových soupeřů v čele s Pavlem Tigridem. Záměrem tohoto textu bylo nastínit – zejména na základě dobových pramenů a osobních svědectví aktérů – kontury této spolupráce a poukázat na nesnadnost jejího rozvíjení v průběhu času i na konkrétní výsledky, které z ní pro exulanty vyplynuly.

Autor předmluvy knihy *Čína našima očima* zmiňoval československý exil jako alternativní vyjednávací platformu s čínskými politickými elitami pro dobu, kdy se vůči Číně Husákův režim chová nepřátelsky. Jistě nejen on byl překvapen, když o necelých pět let později, na jaře roku 1987, jejich partnera ve vyjednávání na čínské straně Wu Süe-čchien, již v pozici ministra zahraničí ČLR, přijímal na hradě českých králů právě prezident Gustáv Husák. „Měl jsem absurdní pocit: v roce 1979 mi bylo v Beijingu velice tajemně oznámeno, že budu přijat na ÚV KSČ (Č je zde zkratka pro Čínu – pozn. autora) zástupcem vedoucího zahraničního oddělení. Rozhovor byl dlouhý ... potom mě Wu Xueqian [Wu Süe-čchien] pozval, přímo v budově ÚV, na banket ... přijeli jsme na osvobození Československa, na odchod sovětských vojsk a kdoví ještě na co. Jaké přípitky byly proneseny na Hradě a v Černínském paláci, nevím,“ vzpomínal v roce 1987 na spolupráci exulantů s čínskými komunisty František Janouch.¹³⁹ Podobný pocit v sobě zřejmě řešil také dávný známý čínského ministra zahraničí Wu Süe-čchien Jiří Pelikán. Zda měli tito dva muži ještě někdy později příležitost o spletitych zákrutech čínské diplomacie a zahraniční politiky „říše středu“ rozmlouvat, není známo. Navázání oficiálních vztahů nejvyšších představitelů komunistické Číny s husákovským politickým establishmentem v osmdesátých letech minulého století, tedy poté co řadu let intenzivně komunikovali s československými politickými exulanty, lze brát jako jeden z názorných dokladů čínského politického pragmatismu. To už je ovšem odbočka od hlavního tématu. K němu už jen dodejme, že bez zachycení této části aktivit exilové levicové opozice by mozaika vazeb a vztahů československých politických exulantů v letech takzvané normalizace na dobové geopolitické šachovnici nebyla úplná.

Studie vznikla jako součást řešení badatelských úkolů v rámci projektu „Česká exilová periodika v západní Evropě v letech 1969–1989 jako součást alternativní veřejné sféry“ Grantové agentury ČR, reg. č. 14-30027P.

139 JANOUGH, František – VACULÍK, Ludvík: *Korespondence*. Praha, Mladá fronta 2012, s. 163, přesně nedatovaný dopis Františka Janoucha Ludvíku Vaculíkovi. (V závěru dopisu se uvádí: „Začato 20. prosince 1986. (...) Dopsáno ... 17. března 1987.“)